

COLLOQUIA FAMILIARIA TURCICO LATINA

(TÜRKÇE LATİNCE DOSTANE KONUŞMALAR)

16. Ve 17. Yüzyıllarda Avrupa Halklarına Türkçe Öğretme ve Türkleri Tanıtma Girişimlerinde JACOB NAGY HARSANY'nin Başarısı

İsmail Kaygusuz

Giriş

Önemli bir kitaptan sözedeceğim. Osmanlı Tarihçileri ve Türk Dili ve Edebiyatı yazar ve araştırmacıları Macar asıllı Jacob Nagy Harsany'nin, **Colloquia Familiaria Turcico Latina Seu Status Turcicus Loquens** isimli kitabını kuşkusuz ismen de olsa bilirler. Değerli dostum ve yoldaşım İsmail Büyükkakan'ın Berlin Kütüphanesinin Digital Servisi'nden indirip, email adresime göndermesinden sonra benim haberim oldu kitaptan. 1672'de Kölln'de basılmış bu kitap, o dönemde Avrupa krallık ve prensliklerinde konuşma ve yazma ortak dil Latince aracılığıyla Latin harfleri kullanarak(transcription) Latince konuşan ve yazan Avrupalı halka Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış. Bir kral temsilcisi olarak İstanbulda 1650'li yılların sonuna dek yaşamış ve Türkçe öğrenmiş bu kişi; Türkçe – latince 510 sayfalık, karşılıklı konuşma, cümle kurma yöntemiyle Türk dilini Avrupalılara öğreterek, Osmanlı İmparatorluğunu, İstanbul'u ve halklarını her yönüyle tanıtmayı amaçlamış. Adam keskin bir gözlemci, çok dilli, bilgili bir eğitimci, diplomat ve politikacı. Kısacası 17.yy. Osmanlı tarihi ve özellikle IV. Mehmet(1648-1687)'in ilk 10 yılı, yani Köprülüler dönemine olabildiğince bir araştırmacı davranışıyla ışık tutmuş ve döneme ilişkin nesnel bilgiler sunmaktadır. Bu kitabın genelde Türk tarihi ve bilim dünyasına, kuşkusuz Türk okuyucusuna kazandırılması; özelde Latin ve edebiyatı bölümünde Ortaçağ Latincesi'nin temelini atma bağlamında gramer ve syntaksını, filolojik incelemesinin yapılması gerekir diye düşünüyorum. Türkçe'de, bu kitaba ilişkin bir kaç cümle ya da paragraf alıntıları içeren bazı makaleler dışında, başka önemli bir çalışma olmaması doğrusu üzücüdür. Oysa ta 1730'dan başlayarak kitabınTürkçe-Latince-Almanca birkaç yazar tarafından yayınlanmış baskıları bulunmakta. Yine tanınmış bazı yayınevleri tarafından hem tıpkıbasım olarak hem de Türkçe-Latince-İngilizce versiyonları var. Kuşkusuz Macarca'ya da kitap çevrilmiş ve hakkında yazılmış çeşitli makale ve kitaplar mevcut. Bu bağlamda Macar Türkolog Gregory Harzai'nin çalışmaları dışında, son yıllarda Gabar Karman, yazar üzerinde yazdığı doktora tezini,¹ *Ungarn-Jahrbuch 32* (2014-2015)'da Almanca da yayınlamış bulunmaktadır.

Konu Üzerinde Mevcut Bazı Çalışmalar

Batı Türkçesini öğretmeğe yönelik Latin harfleriyle yazılmış bilinen ilk transkripsiyon metni 1533 tarihlidir. Bu tarihten sonra yazılan transkripsiyon metinleri Arap alfabesine dayalı Osmanlı imlasının gizlediği fonetik ve morfolojik gelişme ve değişimleri göstermesi bakımından dikkate değer. Aynı zamanda transkripsiyon metinlerindeki Türkçe diyaloglar konuşulan Osmanlı (Halk) Türkçesinin ortaya çıkarılması bakımından önemlidir.

¹ *A 17th Century Odyssey in East Central Europe, A Biography of Jakob Harsanyi Nagy*, Central European University, Hungary-Budapest, 2010

Batı Türkçesi hakkında genel bilgiler Anadolu, Balkanlar, adalar, Irak, Suriye, Güney ve Kuzey Azerbaycan'da XIII. yüzyılın başından itibaren yazılmaya başladı. Oğuz Türkçesi temeline dayalı Türkçeye, Türk şivelerinin sınıflandırılmasında batı grubunda yer almasından dolayı "Batı Türkçesi" adı verilmektedir. Batı Türkçesini ise ana hatlarıyla şu üç devreye ayırmak mümkündür: a. Eski Anadolu Türkçesi (XIII-XV. yüzyıllar), b. Osmanlı Türkçesi (XV-XX. yüzyıllar), c. Birinci Klasik Osmanlı Türkçesi (XV-XIX. yüzyıllar), d. İkinci Yeni Osmanlı Türkçesi (XIX-XX. yüzyıllar), e. Bugünkü Türkiye Türkçesi (XX. yüzyıl ve sonrası). Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesine nazaran metinlerin daha sade yazıldığı bir devredir. İstanbul'un fethi ile bir imparatorluk dili hâline gelen Türkçe, Arapça ve Farsça yapılarla örülü başka bir dilmiş gibi düşünülmeye başlanmıştır. Bunda İstanbul'un bir kültür merkezi haline gelerek medreselerde Arapça ve Farsça eğitiminin önem kazanması, Osmanlı aydınlarının bir edebiyat dili olarak kabul ettikleri Farsçaya ve Farsça mazmunlara edebi eserlerinde önem vermelerinin payı büyüktür. Aydın zümrenin yazı dili haline gelen bu suni dil giderek halkın anlayabileceği düzeyden uzaklaşmıştır.²

Avrupalı yazarların Türkçe transkripsiyonlu metinleri konusunu Doç.Dr. Ömer Yağmur ve diğer birkaç yazarın konuya ilişkin yazdıklarıyla toplandıktan sonra özelden kitabın içeriğini ayrıntılamaya geçmek yerinde olacak.

«Türkiye Cumhuriyeti'nde Latin alfabesinin kabulü 1 Kasım 1928 tarihidir. Bu tarihten önce kullanılan imla (yazım) Arapçanın ünsüz sistemine dayalı, İranlılardan alınan /p/, /ç/ ve /j/ harfleri ile Türklerin /ñ/ (damaksı n) harfinin Arap alfabesine eklenmesiyle oluşan Osmanlı alfabesidir. Lakin, Latin harfleri ile yazılan Türkçe metinleri XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar götürmek mümkündür.³ Sayıları çok fazla olmayan transkripsiyon metinleri (transcribed texts) dediğimiz bu metinler, Osmanlı Türkçesi döneminde Arap alfabesine dayalı Osmanlı alfabesinin sınırlayıcılığına bağlı kalınmadan Batılı yazarlar tarafından kendi alfabe sistemleri ile kaleme alınmıştır. Bu metinlerin büyük bir çoğunluğunu Batılı yazarların Türkçeyi öğrenmek ve kendi insanlarına öğretmek amacıyla yazdığı konuşma kılavuzları, sözlükler ve gramerler oluşturmaktadır. Bu eserlerin yanında, Osmanlı coğrafyasında elçilik heyetiyle veya tutsak olarak bulunmuş ya da bu bölgeye ilgi duyan Batılı yazarlar, bazı seyahatname veya hatırat tarzı eserlerinde de çeviri yazılı olarak kısa Türkçe metinlere, bazen de küçük sözlüklere yer vermişlerdir. Bu metinlerde geçen Türkçe kelimeler, yazarlar tarafından kendi dilinin imkanları nispetinde Latin, Grek, Kiril gibi alfabe sistemleri ile yazılmış, böylelikle kalıplaşmış Osmanlı imlasından tespit edilemeyen bazı kelimelerin telaffuzları duyulduğu şekilde metne aktarılmaya gayret edilmiştir. Bunun içindir ki bu metinler transkripsiyon metinleri ya da bir diğer adıyla çeviri yazılı olarak adlandırılmıştır. Latin harfleri ile yazan Batılıların yanı sıra Osmanlı hizmetine

² Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara, TDK, 1972, s. 11.

³ Ayrıca Türkler arasında on üç yıl esaret hayatı yaşamış bir Macar olan Bartholomaeus Georgievic'in 1544'te yazdığı *De Turcarum ritu et ceremoniis* (Türklerin adet ve gelenekleri) adlı kitabını görmekteyiz. Georgievic'in Türkler hakkındaki gözlemlerini anlattığı bu eserdeki altı sayfalık Latince-Türkçe sözlük ve bir Hristiyan ile Müslüman arasında geçen diyalog Türkçenin o güne kadar matbaada basılmış belki ikinci Latin harfli transkripsiyon metni olmalıdır. İ.K.

girmiş yabancılar da bu alfabeyi kullanmışlardır. Mesela, III. Selim döneminde Padişahın kız kardeşi Hatice Sultan'ın sarayını yaptırmak için görevlendirilen Danimarkalı mimar Merling Osmanlı yazısını öğrenmeden padişahla Latin harfleri ile yazdığı Türkçe mektuplar ile haberleşmiştir.»⁴

Yunus İnce ve Bayram Akça, ortaklaşa yazdıkları, 1460'dan 1860 yılına kadar bu konuda 33 çalışmadan sözettikleri ayrıntılı olduğu kadar da önemli makalede, Avrupalıların Türkçe'yi öğrenme merak ve isteklerini biraz duygusal, biraz da milliyetçi gözle şöyle özetlemektedir:

“Erken modern dönemde (1450-1750) Osmanlı Devleti ile ekonomik, siyasi ve askerî ilişkileri olan Avrupa toplumlarında Osmanlılara yönelik bir korkunun varlığı bilinmektedir. Türklerle askerî alanda baş edememekten kaynaklanan bu korku, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı merakına dönüşmüştür. Bu da giyimde, müzikte ve sanatta Osmanlıyı taklit şeklinde tezahür etmiştir. Türkçe öğrenme arzusu da bunun doğal yansımalarından birisidir. Türkçenin bu dönemde bir lingua franca, yani ortak dil olarak benimsenmesi dikkat çekicidir. Türk

korkusunun ve bunun doğurduğu Turquerie akımının Avrupa'da Türkçe öğrenme merakına etkileri ve bunun sonuçları tartışılacaktır... Ayrıca matbaanın Latince dışındaki dillerin -bu arada Türkçenin öğrenilmesindeki etkisine de değinilmiştir. Çalışmanın erken modern dönemdeki Türkçe algısını temel sebepleriyle ortaya koyması beklenmektedir.”⁵

Bireyler dahil olmak üzere halklar ya da devletler, düşmanın dilini korkudan ya da sadece merakından değil, onun gücünü ve zayıf yönlerini öğrenip kendilerini daha iyi savunmaları için öğrenir. Bilinçli ve akılcı bir davranıştır, merak duygusunun burada yeri yoktur. Hayranlık duyulan şey merak edilir. Avrupalıların Türkçe'yi öğrenmek istemeleri kuşkusuz Türkleri ve Osmanlı yönetimini daha iyi tanıma iradesine bağlanabilir. Ama unutmayalım ki, bu yüzyıllarda Avrupa Rönesans ve Reform hareketlerinin içinde, matbaanın icadıyla birlikte aydınlanma çağına doğru hızla ilerlemektedir din savaşlarına rağmen, Bazı büyük kentlerdeki Üniversitelerde Farslar, Araplar ve Türkler üzerinde araştırmalar yapılıyor, tarih kitapları yazılıyor; tez ve çeviri çalışmaları yapılıyordu. Matbaa baskılarının hızla yayılmasıyla kitaplar çoğalmış okuma-yazma oranı yükselmiş Latincenin yanı sıra yerel ve ulusal dillerde de kitap yayınları artma göstermiştir. Osmanlı başkentinde hâlâ kitapları müstensihler (kopyacı yazıcılar) elle yazarak, bireysel yetenek ve alışkanlığına göre düzenleyip çoğaltırken, onlar kitapların baskı ve yayın düzenini (mizanpaj vs.) bile neredeyse bugünkü standartlara ulaştırmışlardı. Söz konusu Harsany'nin bu kitabını Köln'de basıldığı (1672) tarihten 10 yıl önce, yani 1662 yılında Wittenberg Üniversitesi'nde Türkler üzerinde yapılan bir tez ve yine Türkleri ve Persleri anlatan bir kitap yayınlanmıştır aynı yayınevi tarafından. Altı kent birliğinden Zittau vatandaşı (Hexapolitanus) **Heinricus Pladecius Hexapolitanus**'un

⁴ Ömer Yağmur 2014 s.206 : (Doç.Dr. Ömer Yağmur, 'Erken Dönem Türkçe Transkripsiyon Metinleri ve Bunların Dil Araştırmaları Açısından Önemi', *FMS İlmî Araştırmalar, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Sayı 4*, İst. 2014, s.202-217.

⁵ Yunus İnce ve Bayram Akça, 'Osmanlı Döneminde Latin harfleriyle Türkçe Yazılan Eserler ve Yazarları', <https://doi.org/10.32704/erdem.471084>.

‘Ali Şiiler’i Ve Sünniler Hakkında Ya Da Perslerin VeTürklerin Önemli Farklılıkları Hakkında Filolojik Tartışma’adını taşıyan 15 (A4) sayfalık Latince metin içinde İbranice, Grekçe, Arapça, Farsça ve Türkçe/Osmanlıca’dan sözcükler ve cümleler de yer almaktadır.⁶

Avrupa Halklarına Türkçe Öğreten Kitap ve Yazarı

Jakop Nagy Harsany (1615-1676/79/84) bir öğretmen, diplomat ve 1672 yılında, Türk dilini öğreten bir el kitabı yayınlamış olmasıyla tanınan bir Macar oryantalistidir. Kitabın adı : **Colloquiorum familiarium Turcico latinorum Seu Status Turcicus Loquens** (*Türkçe Latince Dostane/Güncel Konuşmalar veya Türkçe Konuşma Durumu(Statüsü)*). Kitap özellikle Türkler ile Macarlar arasında kalıcı olan ilişkilerin güncel gereksinmelerine yanıt vermekle birlikte, Latince konuşup yazabilen tüm Avrupa halklarına Türkçe’yi ve Türkleri tanıtmaya yöneliktir.

Jacob Harsany’nin Türkçesi, dönemin yazı dili ve sarayın, Ulema’nın ve Umera’nın konuştuğu ve divan edebiyatının Arapça-Farsça ve Türkçe karışımı olan Osmanlıca değil, İstanbul ve Rumeli’de konuşulan Halk Türkçesidir. Alpay İğci bu konuda György Hazai’den bir alıntıyla şu tesbiti yapmaktadır:

« György Hazai eser hakkında hazırladığı çalışmasında yazar için ‘Osmanlı İmparatorluğuna geçen Avrupalıların çok daha az bağlantı kurduğu Anadolu’ya yönelmekten ziyade Rumeli’de dolaşmış olduğuna muhakkak gözüyle bakabiliriz’ şeklinde yazmış ve onun bu görüşü, bizim yaklaşımımızı destekler niteliktedir. Ancak ünlü bilim adamının ‘Öğrendiği dilin görüntüsü de, Anadolu’dan çok İstanbul ve Doğu Rumeli doğrultusunu göstermektedir.’⁷ cümlesine biz, yukarıda örneklendirdiğimiz sebeplerden dolayı Batı Rumeli’nin de katılması gerektiğini düşünüyoruz. Jacobus Nagy de Harsany, bir Macar olarak, kendi memleketinin hemen güneyinde yer alan Osmanlı İmparatorluğu’nun geniş Rumeli topraklarında yol almış, muhtemelen Rumeli üzerinden (Batı Rumeli ve sonra Doğu Rumeli sahasından geçerek) başkent İstanbul’a ulaşmıştır. Güzergâh sırasında ve konakladığı yerlere de Türkçe bilgisini geliştirmiştir. »⁸

Kitabın kapağında şu kısa açıklama vardır :

«İmparatorluk Sarayının dışındaki ya da içindeki görevlilerin hepsinin (durumu); yönetecek kişiler için olan haysiyet, nitelik, lütuflar (görevler); yönetim biçimi (rejimi), devletin kara ve deniz gücü; keza huyları, adetler ve merasimler, çeşitli alışkanlıklar; din ve mezhepler ve de dindarlar vs., konuşmalar aracılığıyla sanki bir aynada yansıyor gibi, canlı bir biçimde gösterilmekte, ayrıca gerekli notlarla açıklanmaktadır.»

⁶İsmail Kaygusuz’un özel digital arşivinde incelenmesi henüz tamamlanmamış dosyadan.

⁷ György Hazai, Jakab Harsany ‘Nagy’ın Latin Harfleriyle Yazılmış Türklçe Metinleri’, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 308, Ankara,1971, s.47-59.

⁸ Doc.Dr. Alpay İğci, ‘1672 Tarihli Colloquia Familiaria Turcico-Latina’da Tarihî Ağız ve batı Rumeli Tarzı Fiil Çatısı’, *Diyalektolog* (2015), sayı 10, s.71-76) »

Kitap 8 ana başlık ya da bölüm (**Caput**) olarak düzenlenmiş; hancı (**Ignotus**), yolcu (**Viator**), yol kılavuzu (**Dux Viae**), çerçiler-dükkanlılar (**Institores**), tüccarlar (**Mercatores**), çevirmen (**Interpres**), elçi (**Legatus**) vb. kişiler arasındaki konuşmalar, kurulan cümlelerin, kısa ya da uzun paragraflardaki Türkçe açıklamaların latince karşılıkları ayrıntılı biçimde verilmiş. Ayrıca her bölümün başında birkaç satırlık içerik özeti var. Kitabın genellikle birbiriyle ilişkili konular üzerinde verilen karşılıklı konuşmaları içerecek biçimde 8 ayrı bölüm oluşturulmuş.

Birinci bölümdeki, handa ve İstanbul yolunda, hancı (**ignotus**), yolcu (**viator**), yol kılavuzu(**dux viae**) arasında geçen konuşmaların, sayfaları da belirtilerek tümü verildi. Zaman zaman konuşan kişilerin karıştırılması düzeltilmiş ve sözlerin hangi kişiye ait olduğu belirtilmiştir. Diğer bölümlerden de ilginç bulduğumuz ve bilgilendirici bazı anlatıları örneklemeyi uygun bulduk. Latince tamskripsiyonlu 17.yüzyıl Türkçesi *italik*, araç içinde günümüz Türkçesi normal, Latince karşılıkları ise *bond*'lu (**koyu**) yazıldı. Örnek olarak verilen uzun anlatıların Latince karşılığının tamamını yazmak gerekli görülmemiş, genelde baştan ve sondan birkaç satırla yetinildi.

Kitabın 12 sayfası **ithaf ve önsöz**, 510 sayfası Türkçe-Latince konuşmalar ve açıklayıcı bilgiler, 25 sayfası **indeks**, 10 sayfası **Muhammed'in Vasiyeti**'ne ayrılmıştır.* 16.ve 17. Yüzyıllarda Avrupa halklarına Türk dilini öğretme, Osmanlı yönetimini ve Türkleri tanıtmaya girişimlerinde Jacob Nagy Harsany'nin övgüye değer başarısı asla yadsınamaz. Bu yüzyıllarda yapılan çalışmaların hiçbiri bununla kıyaslanacak denli geniş kapsamlı ve öğretici olmamıştır.

Kitapta Osmanlı Halk Türkçe'sinde kullanılan harflerin Latince trans

!kripsiyonu ve bazı örnek sözcükler:

Ş: s, *symdiden* (şimdiden),
S : sz, *szabanuz* (sabahınız),
C: gc, tz, tj, tz, tc, *gsevaba* (cevaba),
Ç: ts, cs, *hits* (hiç),
G: gy, *gyün* (gün),
Y: j, *ejgce* (eyice),
Y, i, *iahod* (yahut),
SS: Almanca'da kullanılan kuyruklu B, *ssagh* (sağ),
Ğ gh,
İ: e,
Ö: ü,
H: ch, kh.
N: m

* Kitaba ek olarak sunulan, dindar bir hristiyanın Muhammed Peygamber ve İslam dini hakkında görüş ve düşüncelerini içeren, yani, yazarın kendi görüş açısından İslamı tanıtan bu on sayfalık bölüm de dikkat çekici bir çalışma gibi görünüyor. Onun da Türkçe'ye çevrilse yararlı olur düşüncesindeyim.

Jakop Nagy Harsany Kimdir? Yaşamı Hakkında Bilinenler

Jakob Nagy Harsany 1615'de Patrium'da doğdu. Macar Krallığının doğusundaki bu topraklar Transylvania (Erdel/Romanya) prensleri tarafında yönetiliyordu. Harsany adı onun, günümüz Macaristan'ın kuzey doğusunda kurulmuş bir köy olan Harsany orijinli bir kişi olduğunu gösteriyor; bu köy doğum yeri, Nagy de onun aile adı olabilir. Nicolae Iorga gibi bazı Romanyalı tarihçiler Harsany Nagy'nin, Transilvanya'daki Fagaraş bölgesinden bir Rumen Boyard'ı olduğunu ileri sürmektedirler.

1640'lı yılların başlarında Provinces-Unies'de Franeker ve Leyde Üniversitelerinde eğitim gördü. Bu dönem içerisinde, hemşehrisi Pal Tarczal adında biriyle İngiltere ve İskoçya'ya geziler yaptı. 1640'ların sonunda Macaristan'a döndüğünde Nagyvarad (bugün Romanya'nın Oradea kenti) kolejine müdür, daha sonra Gyulafehervar (bugün Alba Iulia-Romanya) Kolejinde öğretmen olarak çalıştı.

Hemen arkasından Transilvanya prensi Georges II. Rakoczi'nin sarayında yazıcı olan Jakop Harsany, Ulu Kapı'da (Bab-ı Ali'de) bu Prens'in temsilcilerinden biri olarak, 1650'nin ilk on yılının büyük bölümünü, Türk dilinin eğitimini yaptığı Konstantinopolis'te geçirdi. 1657'de, Padişah IV. Mehmet'in bir emriyle, Transilvanya/Erdel büyükelçiliğinin üyeleriyle birlikte Yedikule Zindanı'nda hapsedildi. Bir süre sonra, Türkler tarafından atanmış yeni prens Akos Barcsay'ın hatırına, Rakoczi'nin azledilmesini izleyen yıl içerisinde serbest bırakıldı.

1660 ve 1667 arasında Jakob Nagy Harsany'yi, 1658 yılında Sultan IV. Mehmet tarafından atandığından itibaren Moldavie'nin eski prensi Gheorghe Stefan ve onun yerine geçirilen Gheorghe Ghica'nın hizmetinde görüyoruz. Bu dönemde Viyana'dan Moskova'ya, Orta ve Doğu Avrupa arasında geçen maceralı bir yaşam sürdü. Jakob Harsany, bundan sonra Brandebourg'a tamamiyle diplomatik görevle gönderilecek ve İsveç Krallığı'nda elektor (seçici) olan Frederic-Guillaume I ve kral Charles XI tarafından saygıdeğer biçimde ip yönlendirilecektir.

1665 yılına doğru, Brandebourg'lu Frederic-Guillaume I onu Berlin'e, kendisine danışman olması için davet ettiği zaman, hâlâ İsveç Krallığına bağlı olan Stettin'de (bugünkü Polonya'nın Szczecin kenti) bulunuyordu. 1672'de Jakob Harsany, Brandebourg'un küçük bir kenti olan Kölln'de, bir çeşit Türkçe-Latince konuşma rehberi « Colloquia Familiaria Turcico-Latina » isimli kitabını yayınladı. Ölüm tarihi 1676'den sonra; ekim 1679 veya mayıs 1684 olduğu sanılmaktadır.

Kitabın kapağı ve birinci sayfası

Harsany'nin kitabının kapak Yazısı:

Colloquia familiaria Turcico Latina Seu Status Turcicus Loquens, in quo omnes fere Turcici Imperii ordines, ministrorum cujuscunque conditionis, extra vel intra Aulam Regiam, inque Gubernaturis dignitas, qualitas, officia ; regimen, gentis robur terrestre et maritimum ; item natura, mores ritus et consuetudines variae ; religio, sectae, et religiosi, etc. etc per Colloquia, velut in Speculo quodam, ad vivum repraesentantur, ac notis necessariis illustrantur.

Per Jacobum Nagy de Harsany Nob. Ung. Serenissimi ac Potentissimi Electoris Brandenburgici Consiliarum initum.

Subnexum est Testamentum seu Foedus Mahomedis cum Christianis initum.

COLONIAE BRANDEBURGICAE, Typis Georgii Schultzii, Elect. Typogr., Anno M. DC. LXXII.

Kapak Yazısının Türkçesi:

Türkçe Latince Dostane/Güncel Konuşmalar ya da Türkçe Konuşma Durumu(statüsü) (kitabında) burada, Türk İktidarından hemen hemen herkesin, hangi mevkiden yüksek yöneticiler olursa olsun, İmparatorluk Sarayının dışındaki ya da içindeki görevlilerin hepsinin (durumu); yönetecek kişiler için olan haysiyet, nitelik, lütuflar (görevler); yönetim biçimi (rejimi), devletin kara ve deniz gücü; keza huyları, adetler ve merasimler, çeşitli alışkanlıklar; din ve mezhepler ve de dindarlar vs., konuşmalar aracılığıyla sanki bir aynada yansıyormuş gibi, canlı bir biçimde gösterilmekte, ayrıca gerekli notlarla açıklanmaktadır.

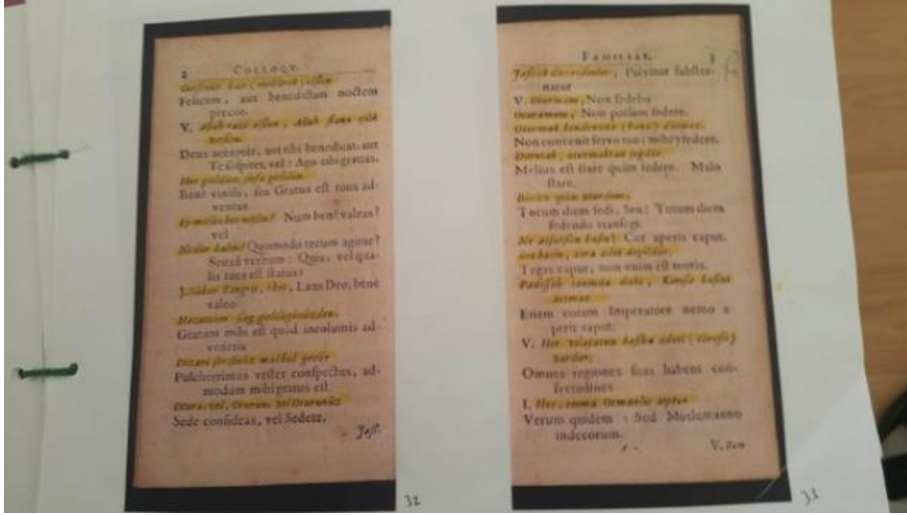
Brandenburg danışma meclisinin pek berrak ve de kudretli (elector)seçmeni, soylu Macar **Jacob Nagy Harsany** tarafından (yazıldı). başlangıçtaki Sözleşmesi.

Brandenburg Köln'ünde, Georgius Schultzius'un (harf) karakterleriyle, kurşunsuz baskı, 1672 yılında.⁹

Birinci sayfada Arap harfleriyle şu Türk Atasözü ve Latincesi yazılıdır : *Ne kadar dil kim bilirse, ol kadar insanın yerini tutar* : **Quantum quis linguarum noverit, tot hominum vices susti.**

Türkçe-Latince Karşılıklı Güncel Konuşma Örnekleri

⁹Latince'den çevirileri inceleyip düzeltmeleri yapan meslekdaşım ve dostum İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Latin dili ve Edebiyatı öğretim üyesi Prof.Dr.Bedia Demiriş'e çok teşekkür ediyorum.İ.K.

Sayfa 2-3

CAP. I (S.1-30)

De modis salutandi et respondendi congratulationibus, itinere, cum quibusdam ad varias res digressionibus. In quo Viator, Ignotus, Dux viae colloquuntur./Çeşitli konulara ilişkin bazı konu dışı anlatımlarla birlikte selamlama ve karşılık verme usulleri, tebrikler ve yolculuk hakkında, şimdi burada yolcu, hancı, yol kılavuzu konuşmaktadır./

VIATOR : *Szabanuz hair olssun* (Sabahınız hayrolsun!) **Bonum (felix) mane. IGNOTUS** : *Jassaba hair* (Bugün bu söylem kullanılmıyor. Latince karşılığı : Sana da hayırlı-olsun!) : **Et tibi bonum mane. Missil hair?** (belki: misliyle hayırlı (günler!) **Bonum diem. Aksamünüz hair olsun** (Akşamınız hayrolsun!) : **Beatam (felicem) vesperam. S.2**

Getsenüz hair (mubārek) olssun (Geceniz hayırlı/mübarek olsun.):**Felicem, aut benedictam noctem**

V. Allah razi olssun Allah ssana ejlik virssen (Allah razı olsun, Allah sana iyilik versin.) : **Deus acceptet, aut tibi benedcat, aut te sospitet, vel : Ago tibi gratias. Hos gieldün, ssefa gieldün** (Hoş geldin, sefa geldin.) : **Bene vinisti, seu Gratus est tuus adventus. Ej misin, hos missin?** (İyi misin, hoş musun?):**Num benè valeas? Vel (veya)Nedür halin?** (Nedir halin?): **Quomodo tecum agitur ? Seu ad verbum : Quis, vel qualis tuus est status?**

I. Sükur Tangrie, chos (Tanrıya şükür, hoş!): **Laus Deo, benè valeo. Hazettüm ssag gieldüğünüzden** (Sağ(lıklı) geldiğinize sevindim/haz duydum.) : **Gratum mihi est quod incolumis ad veneris. Dizari serisinüz makbul gecser** (Didar-ı şerifiniz/şerefli yüzünüz makbula geçer):**Pulcherrimus vester conspectus, admodum mihi gratus est. Otura** (Otur), **vel(ya), Oturum**(Oturun), **vel(ya da) Oturunüz** (Oturunuz) : **Sede consideas, vel Sedete.**

S.3

Jasstük düzetssinler (Yastık düzeltsinler, hazırlasınlar): **Pulvinar substernatur. V. Oturmam : Non sedebo. Oturamam: Non possum sedere. Oturmak bendenüze (bana) düsmez: Non convenit servo tuo (mihi) sedere. Durmak, oturmaktan jegdür** (Ayakta durmak,Oturmaktan yeğdir): **Melius est stare quam sedere. Malo stare. Bütün giün oturdum** (Bütün gün oturdum.): **Totum diem sedi, Seu(yahut) : Totum diem sedendo transegi.**

I. Ne acsarssen basin? (Niye başını açarsın?): **Cur aperis caput?** Ürt basin, zira adet degildir (Başını ört, zira adet değildir.): **Tegas caput non enim est moris. Padissash ianinda dahi, kimsse basini acsmaz** (Padişah yanında dahi, kimse başını açmaz.): **Etiam coram Imperatore nemo aperit caput.**

V. Her vilajatun basska adeti (töressi) vardur (Her vilayetin başka adeti(töresi) vardır): **Omnes regiones suas habent consvetudines.**

I. Hos, emma Otmanlie aiptur (İyi hoş, ama Osmanlı'ya ayıptır.): **Verum quidem: Sed Moslemanno indecorum.**

S.4

V. Ben Othmanli degilim (Ben Osmanlı değilim.): **Ego non sum Otthomanus seu Turca.**

I. Giaurmissin? (Gâvur musun?): **Infidelis ne es? Moderatiores tamen Turcae modo sequenti interrogant** (Şimdi yardımcı olan/rehberlik eden Türkler hep aynı soruyu soruyorlar.) **Nassranimissin seu Hristianmissin?** (Nasrani misin, yani Hristiyan mısın?): **Nezarenus ne, seu Christianus ne es? Gergsek derssen, nedür assli? Csehrin bozuldi** (Gerçeği dermisin, nedir aslın? Çehren buzuldu.): **Verum dicis, Quid causae? Vultus tuus mutatus est.**

V. Mizagsim bir ez bozgundur (Mizacım/sağlığım biraz bozulmuştur.): **Male valeo. Minus commoda utor valetudine.** **Bir kats giün ssitma tutti beni** (Beni birkaç gün sıtma tuttu/Birkaç gündür sıtmaya yakalandım.): **Per aliquot dies feбри detentus sum.**

I. Her sej Allah elinden gielür, andan oturi kabulitmek gierek (Her şey Allah'(elinden)tan gelir; ondan ötürü kabul etmek gerek.): **Omnia ex manu Dei veniunt, ideo boni consulenda.** **Hazitmem hos olmadigünüzden** (İyi olmadığımıza sevinmedim, üzüldüm.): **Displicet mihi adversa tua valetudo.** **Emma, kim Tangrie karssi kor (gielür?)** (Ama Tanrı'ya kim karşı koyabilir, gelebilir?): **At. Quis ausit Deo reluctari? Mukader olan zuhure gielür** (Kaderde olan ortaya çıkar, başa gelir.): **Stat Fatum ratum inevitabile. Quod praestatutum est, siet.**

S.5

Aliter sic(Başka bir söyleyişle): **Jazilam gielür basine** (Yazılan gelir başına.): **Quod capiti unius cujusque inscriptum est (quod Decretum est) illud futurum est.**

V. Csok süjlestük aksam iakindur (Çok söyleştik, akşam yakındır.): **Multum collocuti sumus, jam vesperascit.**

I. Aksamadek, déha hajli (tjok) zemanvár (Akşama dek, daha hayli (çok) zaman var.): **Multum temporis ad vesperam adhuc super est.**

V. Angsak iki, ia ücs ssahat (Ancak iki, ya üç saat.): **Duae, aut tres ad minimum horae.**

I. Jeter bize iki ssahat (Bize iki saat yeter.): **Sufficit nobis spatium duarum horarum. Ol iki ssahat iabana gitmez** (O iki saat yabana/boş yere gitmez.): **Duas illas horas non perdemus. Lazumolagsak sejlerden ssujlesmeliiz** (Lazım olacak şeylerden söyleşmeliyiz.): **De rebus necessariis locuturi sumus. Ben ssoalideim, ssen gsevab ver** (Ben sual edeyim sen

cevap ver.): **Ego inquiram, tu responde.** *Nola. Hatetiniüz itsün olssun* (Ne ola. Neyse hacetiniz/ihtiyacınız olsun, edilsin.): **Sit ita, quando placet.** *Baka iolgsi; nereden gielürssen?* (Bak yolcu, nereden gelirsin?): **Audi viator; unde venis?**

S.6

Nassil millet ssiniüz? (Nasıl-hangi milletsiniz?): **Cujus nationis est ?**
Nemtze (Nemçe): **Germanus,** *Magsar* (Macar): **Ungarus,** *Leh* (Polonya): **Polonus,**
Marchiali (?): **Marchiacus,** *Flemengk* (Flemenk): **Hollandus,** *Frantza* (Fransa): **Gallus,**
Ingliz (İngiliz): **Anglus,** *Svecs* (İsveç): **Svecus**
Bana gsevab ver, hangi vilajetten gielürssen?(Bana cevap ver, hangi vilayetten gelirsin?):
Dic mihi ex quanam regione venis?

V. *Frantza, Nemtze, Leh vs. vilajetindan (diarindan) gielürüm* (Fransa, Almanya/Avusturya, Polonya vs.vilayetinden(diyarından) gelirim.): **Ex Gallia Germania Polonia, venio. Vel sic** (*Hem de*) *Nemtzedan:* **Ex Germania, *Magsardan:* **Ex Hungaria, *Lehten :***Ex Polonia, *Frantzadan:* **Ex Gallia. Subintelligitur(?) gielurüm (gelirim): **id est venio.**********

I. *Ne var ? ne jok ol semtlerde?* (Ne var, ne yok o semtlerde?: **Quid novi in istis partibus ? si ad verbum vis reddere, dicendum erit** (*Eğer fiile göre düzeltip anlamlandırırırsak, (şöyle) demek gerekir*) : **Quid est ? quid non est, in istis partibus ? At usus talia ridet** (*Bu kullanışa karşılık veren güler??*).

V. *Hairlar* (Hayırlar): **Omnia benè, bona.**

S.7

I. *Dogri süjlessena* (Doğru söylesene): **Loquere veritatem.** *Zira isittümki, Nemtze de Flemengte Frantzada biuk ssefer tedariki vardur* (İşittim ki, Almanya-Avusturya’da, Holanda’da Fransa’da büyük sefer tedariki vardır.) : **Audivi enim magnam in Germania, Hollandia Gallia belli apparatus esse.**

V. *Nenungibi tedarik kiassiderssen?* (Ne gibi tedarik(ten sözedersin) kastedersin/ kıyas edersin?): **Quen quaeso apparatus intelligis ?**

I. *Derlerki Türk üzerine azim ssefer mijeti vardur, ia hod Leh imdatine csalissüür* (Derler ki, Türk üzerine azim/büyük sefer niyeti vardır yahut Polonya imdadına (yardımına) çalışır.) : **Narrant cum contrà Turcas ingentes belli cogitationes fovere, aut Polonis succurrere velle.**

V. *Bujle olssa, kem degil* (Böyle olsa kem (kötü) değil.) : **Si verum est non improbandum.** *Nehajet ongsilai ssire mutallik sejler ben bilmen* (Nihayet oncalayın/onun gibi sırra müteallik (bağlı, ilgili) şeyleri ben bilmem.): **Ego tamen istiusmodi arcana ignoro.** *Belki zamanum iktizassine göre Nemtze Padissahi dachi hereket ideür* (belki zamanın iktizasına göre Nemçe/Germania padişah’ı dahi hareket eder.): **Forte prout ratio status, temporisve poscit, etiam Germanorum Imperator sese parat.** *Gjörmez missiz Tatar, ve Kazak nekadar*
S.8

russsaitik ider Leh vilajetinde (Görmez misiniz, Tatar ve Kazak Polonya vilayetinde/krallığında russsayılık (rüsvalık/rezillik) eder.) : **Nonne vides quomodo Tatar & Cosaci affligant & devastent Regnum Poloniae.** *Iazik!* (Yazık !): **Damnum ! Proh**

Dolor ! Enssora neje varur ortalik? (En sonunda ortalık neye varır ?) : **Quid tandem fiet ?**
Her yıl (ssene) nice bin gsan telefolur, jahodiassirlika düser (Her yıl (sene) nice bin can telef olur, cihad esirliğine düşer.): **Quotannis, quot millia animarum ense pereunt, aut induram incidunt captivitatem ?**

I. Giendiler ssebeb olur (Kendileri sebep olur.): **Ipsimet sunt fabri fortunae suae.** *Zira birlik olmazlar: Quia discordes sunt.* *Nekadar bas, solkadar boj csekilür* (Ne kadar baş, o kadar boy çekilir.): **Quot capita tot sensus.**

V. Ali Ossmam Padissah, olkadar assker ile Edrinede Sophiada, Tuna bel gradta ne isler?
(Ali Osman/Ulu Osmanlı Padişahı, o kadar askerle Edirne'de, Sofya'da Tuna Belgrad'ta ne işler/yapar ?) : **Celsissimus Turcarum Imperator, cum tanto exercitu, Hadrianopoli, Sophiae, Albae Graecae quid meditat, facit ?**

S.9

Csoktan ol jerlerde egleniür (Çoktan o yerlerde eğlenir.): **Diu in istis locis moratur.** *Nigse esskiler demisler, Arabaile tansan avlar.* (Nice eskiler demişler, araba ile tavşan avlar.): **Prout antiqui dixere : Curru lepores venatur. Id est pedetentim, tardè rem aggreditur occasione commodae invigilans.**
Bazi kimsseler rivaiet iderler ki Hunkiarum Valide ile gaugassi vardur. (Bazı kimseler rivayet ederler ki, Hünkâr/Padişah validesiyle kavgalıdır.): **Nonnulli referunt, inter matrem et Regem magnam esse contentionem.**
Ol ssebehten Stambola varmaz (O nedenle İstanbul'a gelmez.): **Eam ob causam Constantinopolim non redit.** *Symdiki Sultan Mehemetiin Anassi Sulieman Dedikleri ogluni, taktaiie oturmagna isster* (Şimdiki Sultan Mehmet'in anası Süleyman dedikleri oğlunun tahta oturmasını ister.): **Moderni Imperatoris Sultani Mehmetis. mater, alterum filium nomine Soleimanum, ad majestatem evehere conatur.**
Hem isittüm Istanbulda iken biukademlerden, ki, ol Sülieman pek akillidur, kuldahi ssever (İstanbul'dayken büyük adamlardan işittim ki, o Süleyman pek akıllıdır, kul/millet dahi onu sever) :

S.10

A magnis viris, dum Constantinopoli commorarer, audivi, illum Suliemanum magni ingenii esse, ac a militibus magnopere amari.
Kul bir olursse, buni dachi babassi gibi kaldırırlar (Kul bir olursa bunu dahi, babası gibi (ortadan) kaldırırlar.): **Si miles consenserit, instar Patris, hunc quoque removebunt.**

V. Buna bir csare bulunmazmi?(Buna bir çare bulunmaz mı ?): **Nonne huic malo scilicet, aliquod remedium possit inveniri ?**

I. Stambola varmamak ej ilacstur (İstanbul'a varmaması-gelmemesi iyi ilaçtır.): **Constantinopolim non ingredi optimum remedium est.**
Alelhussuss ümrini uzadiür, eger Christian üzerine dajma ssefer kılarsse (Eğer Hristiyan üzerine daima sefer kılarsa, alelhusus/özellekle ömrünü uzatır.): **Praecipue vitam prolongabit, si semper contra Christianos bellum gerat.**
Hem dachi, eger kule, tereke verirsse (Hem dahi kul/askerine tereke verirse, yani bırakacağı şeyler olursa.): **Porrò si militi congiarium promittat, solvat.**
Gair juzden sseferde dahi hianet ola biller, kardasi péskes ve biuk tereke ikrar ettiktenssonra .(Kardeşi peşkeş/armağan ve büyük tereke ikrar/sözü verdikten sonra, gayri

yüzden/göstermelik seferde dahi ihanet olabilir.): **Alioqui etiam in bello potest oriri rebellio,**

S.11

(seditiero) **postquam frater ejus dona, vel majus congiarium promiserit.**

V. *İmdi korku ve zevaldan beri (munezze) degildir ol Saltanet ?*(Şimdi korku ve zevaldan beri (münezzeh) değildir o Saltanet.) : **Itaque metu et periculo, non caret illud Imperium.**

I. *Hasa!* (Haşa!): **Non sanè minime.**

V. *Lutfieyle bilmedigüm ehvaldan süjlesmejelum* (Lütfieyle, bilmediğim ahvaldan söyleşmeyelim.) : **(Fac gratiam) ad verbum obsecro de rebus ignotis ne loquamur.**

I. *Csunki ssen ssefer kışszessinden haberdar degilssen, gairi sejler ssoalideim ssenden* (Çünkü sen sefer kıssasından/hikayesinden haberdar değilsin, gayri şeyler sual edeyim.): **Cum tu de bellicis negotiis nihil audiveris, alias res ex te interrogabo. Nezeman csiktum sen Nemtzedem, Magsardan, Lehten?** (Sen ne zaman Avusturya/Almanya, Macaristan ve Polonya'da çıktın?) : **Quando egressus es ex Germania? Hungaria ? Polonia ?**

V. *Birkats giün* (Bir kaç gün.) : **Aliquot dies. Bir aj** (Bir ay) : **mensis,**

S.12

bir jil vardur csikali (bir yıl vardır çikalı.) : **annus unus ex quo sum egressus. Taun iokmi ol ssemterde?**(Taun/Veba yok mu o semtlerde?) : **Nonne pestis grassatur in istis partibus ?**

V. *El hemdu lillah jokdur* (Elhamdulillah yoktur.) : **Laus Deo non scilicet grassatur.**

I. *Ugsuz luk varmi ? iokmi ?*(Ucuzluk var mı, yok mu?) : **Ubertas annonae qualis ? Seu est ne ? vel non est ?**

V. *Sukur Tangrie, ziadessile ganimet (ugsuzluk) vardur* (Tanrıya şükür, ziyadesiyle ganimet/bolluk (ucuzluk) vardır.) : **Deo gratias, magna valdè est abundantia.**

I. *Ne giüzel* (Ne güzel.): **Optimè (quam pulchrum). Kande (handa) giderssen ?** (Nereye gidersin?): **Quo vadis ? tendis ?**

V. *Stambola, Nemntseje, Lehe, Becse, Budime, Berline, Edrineje, Stetine, Szathmara, giderüm Sultanum* (İstanbul'a, Nemçe'ye/Avusturya'ya, Leh'e/Polonya'ya, Becs'e/Viyana'ya, Edirne'ye, Budin'e, Berlin'e Stetin'e ve Szathmara'ya giderim Sultanım/Efendim.) : **Constantinopolim, in Germaniam, in Poloniam, Viennam, Budam, Berolinum, Hadrianopolim, Stetinum, Szathmarinum, tendo Domine.**

I. *Hani joldaslariün ?*(Yoldaşların hani?) **Ubi socii, comites itineris ?**

S.13

Handadur atlarıin? (Atların handa mıdır?): **Ubi sunt equi ?**
V. Jaliniz im (Yalnızım.): **Solus sum. Atlarum jokdur** (Atlarım yoktur.): **Equos non habeo.**

I. Joli billermissin? (Yolu bilir misin?): **Viam nostine ?**

V. Bilmem : **Nescio. Billerüm** (Bilirim.): **Scio.**

I. Ne sekilgide (vara) billerssen, csunki ioli bilmezszén (Ne şekilde/Nasıl gidebilirsin/varabilirsin? Çünkü yolu bilmezsin.): **Quomodo prosicisci poteris (scies) cum viam ignores ?**

V. Allah kerimdür (Allah kerimdir.): **Deus providebit. Adverbum : Deus misericors est. Qvasi diceret, Deus miserebitur mei, viamque docebit.**

I. Hos bijledur (Hoş, böyledir.): **Veru est (ita est) fateor. Emma. Külli sejiün ssebebi (assli) var** (Ama külli/herşeyin bir sebebi(aslı) var.): **Attamen rerum omnium (scilicet creatarum) sunt et causae secundae Q. d Providentia Dei non excludit media. Ol egsilden, eger benüm nassibetüm tutarssen, bir kalauz (delil, rebnumaj, iol gösstörigsi) ssana lazum olur** (Eğer benim nasihatım tutarsan, acilen sana bir kılavuz (delil, rehnuma, yol gösterici) lazımdır.): **Itaque si meum consilium sequeris, aliquo viae Duce tibi, seu monstratore itineris opus erit.**

S.14

NOTA: Turcae Arabica, Persica, ut merè Turcica saepe usurpant, ut in exemplo praecedenti. Delil. Arab. Rehnumaj. Persicè, Kalauz jol gezeterigsi Turcicè (Delil Arapça, rahnüma Farsça, kılavuz- yol gösterici Türkçe): **Sunt synonyma, et significant Ducem seu monstratorem viae** (Bunlar (sözcükler) eşanlamlıdır ve yol gösteren rehber anlamına gelir.)

Zira jalinizssen jodlasün dahi joktur (Zira yalnızsın, yoldaşın dahi yoktur.): **Quia solus es nec comitem itineris habes. Bir deha jolda lazum olagsak sei vardur** (Yolda lazım olacak bir şey daha vardır.): **Est praeterea aliquid, in itinere valdè necessarium.**

V. Nedur ol ?(Nedir o?): Quid istuc rei est ?

I. Dildur ol, jani dili bilmek (Dildir o, yani dil bilmek.): **Lingua est. Linguam nosse. Dilssiz bits bir iere, ia hod gücsile varilur** (Dilsiz hiç bir yere (varılmaz). Yahut güçlkle varılır.): **Sine lingua, nuspiam, aut certè difficultèr admodum proficiscitur. Hangi dili anglarssen?(Hangi dili anlarsın ?) : Quam linguam intelligis? Seu quaeris ?**

V. Nemtze, Frantza, Magsar, Leh, Flemeng, Svecs, Ingliss Musskov, dilimi ssorassen?(Almanca, Fransızca, Macarca, Polonyaca, Hollandaca, İsveççe ve Moskova-Ruşça dilini mi sorarsın ?) : Num Germanicam, Gallicam, Hungaricam,

S.15

Polonicam, Hollandicam, Suecam, Anglicanam Moschoviticam Linguam interrogas ?

I. Jolda, ve ol varagsagünüz ssemte kulanmis, hem lazumolagsak dili ssoal iderüm (Yolda ve o varacağınız semtte kullanılmış, hem lazım olacak dili sorgularım.): **Invia, et partibus illis ad quas tendis, usualem, ac necessariam linguam interrogo.** *Anam, babam, vatam (ssilam) dilinden (lissaninden) gairi bilmem* (Ben)anam, babam ve vatan (sılam) dilinden (lisanından) başka bilmem.): **Praeter maternam, paternam, et patriam linguam nullam alliam novi.**

V. Symdi görüürüm ki, ssen kardas (karindas) gibi ej öğüt (nassihet) verüriyissen (Şimdi görüyorum ki, sen kardeş/karındaş gibi iyi öğüt (nasihat) veriyorsun) : **Nunc video, experior, te instar fratris benè consulere.**

I. Zahir, hem bujle gyerek (Açıkçası, hem böyle gerekir.): **Verum est, et ita oportet. Biz dahi giaur (kiafir) degiliz** (Biz dahi gâvur/kâfir değiliz) : **Neque nos sumus infideles.**

V. Benüm kassimde ssiz Ot manlia benzerssiniz (Benim kastımda/katımda siz Osmanlı'ya benzersiniz.): **Quantum mihi conjectari licet Turca esse videris, videmini : Seu Turcae similes estis.**

S.16

NOTA: Turcica natio, singularem et unicam personam superiorem comprimis, semper in plurali honoris ergo compellat, ut ex hoc, et infinitis aliis exemplis liquet.(Türk halkı/milleti, tekil ve seçkin üstün kişiyi durdurup, çoğunluğun saygınlığı dahilinde daima azarlar. Böylece bu nedenle çok sayıda diğer örnekler yokolup gider.)

I. Hos, Otmanli vilajetinde dogmisim, lakin anam, ve babam nassrani (Hristian) imis (Hoş, Osmanlı vilayetinde doğmuşum, lakin anam ve babam Nasrani (Hristiyan) imiş.): **Verum quidem in Turcia natus sum, matrem tamen et patrem Christianos habui.**

V. Szen bujle derssen (Sen böyle dersin.): **Tu ita quidem dicis. Nehaiet juregunüzde, ne varisse, angsak bir Allaha (khudaia) malum dur** (Nihayet yüreğinizde ne var ise, ancak bir Allah'a (Huda'ya) malûmdur.): **Interim quid in corde occultihabeas, unice Deo notum, cognitum est.**

I. Allah hakkı itsün olssun ki sseni aldatmam (Allah hakkı için olsun ki, seni aldatmam.): **Per veritatem Dei loquor, (sit) te non decipiam.**

V. Szaghol kardas (brazer, brader) daima (Sağol kardeş (birader) daima.): **Vale semper mi frater. Symdiden ssonra, inamürüm ssana** (Şimdiden sonra sana inanırım.): **Deinceps credam tibi. Imdi bul bana bir kalauz** (Şimdi bana bir kılavuz bul.): **Procures (invenias) itaque mihi aliquem viae ducem.**

S.17

I. Insaallah bulurum ben (İnşallah ben bulurum) : **Deo volente procurabo (inveniam).**

V. Bundan Stambola varingsedek kacs konak (kacs giün iol) vardur ? Ssaiarssen (Sayarsan ; buradan İstanbul'a varıncaya dek kaç konak (kaç gün yol) vardır ?) : **Hinc Constantinopolim usque, quot dierum iter numeras ?**

I. Ulak atüle on bes giün angsak varilür (Ulak atıyla ancak on beş günde varılır.) : **Equis cursoriis praeter propter, quindecim dierum iter.**

V. Ne kadar virmek gyerektür bir kalauza (Bir kılavuza ne kadar vermek gerektir ?) : **Quantum Duci itineris solvendum erit.**

I. Giendim deha bilmem (Kendim dahi bilmem.) : **Ipsemet adhuc ignoro.** *Delil (kalauz) gieldikçe ssorarız* (Delil (kılavuz) geldiğinde sorarız.) : **Dum viae monstrator aderit, inter rogabimus.**

V. Bunda degilmi (Burada değil mi ?) : **Nonne hic adest ?**

I. Degildir (Değildir.) : **Minime. Non est.**

V. Handa dür (Nerededir ?) : **Ubinam est ?**

I. Gyendi evinde (Kendi evindedir.) : **Domi propriae.**

V. Allahı sseversen, tez gyelssen (Allahı seversen, tez gelsin.) : **Si Deum amas (propter amorem Dei) properet ad esse.** *Göndör bir kimssei, tez csagirssınlar* (Bir kimseyi gönder, tez çağırssınlar.):

S.18

Otius, vittem aliquem vocatum.

I. Hizmet kiar (hizmet giüzar) bunda degildir (Hizmetkâr (hizmetgüzar) burada değildir.) : **Minister non adest.** *Evme, lazum gieldi zeman, ikissi dachi mevgsud olur* (Ama, lazim geldiği/olduğu zaman ikisi dahi mevcut/hazır olur.) : **Non est cur sestines, oportuno tempore, ambo (uterque) aderunt.**

V. Benum Sultanum, eglenemem, iolgsi im, gytssem gyerek (Benim sultanım, yolcuym eğlenemem, gitsem gerek.) : **Me Domine, morari nequeo, viator sum, abeundum, properandum mihi est.**

I. Delil gielmeingse, gidegsek olurssanız, labut zarara ograrssınız (Delil gelmeyince, gidecek olursanız ağır zarara uğrarsınız.) : **Si antequam dux viae venerit, te itineri committas, dubio procul (omnino) in damnum incurres.**

V. Ne şekil zarara ograssam gyerek (Ne şekil zarara uğrasam gerek?) : **In quod (quaeso) damnum me incidere oportebit?**

I. Jol ve dil bilmeiene, iaban vilaietlerde, her kess dokunur, ulasiur (Yol ve dil bilmeyene herkes dokunur, (b)ulaşır.) : **Viae linquaeque ignaro in terries ignotis, quilibet contentionis ansum parat.**

S.19

Cum ignoto contendit. *Jolda eskia, haramzade, hirssız csoktur; iol dachi turli turli* (Yolda eşkıya, haramzade, hırsız çoktur, yol dahi türlü türüdür.) : **In via praedones, latrones, fures**

multi, ipsa quoque via multiplex. *Eskia sseni sojar* (Eşkuya seni soyar.) : **Latro te bonis exuet.** *Hirssız gizli malun scalar* (Hırsız gizli malını çalar.) **Fur clam tibi imponet, res tuas furabitur.** *Turli turli yol istemedigün yere sseni gyotörür* (Türlü türlü yol seni, istemediğin yere götürür.) : **Via varia et multiplex, ad devia, et in grata Te deducet loca.** *Gets pisman olurssen* (Geç pişman olursun.) : **Tarde, fero, tandem poenitebit.**

V. Bir adem bana uzaktan görönür (Bir adam bana uzaktan görünür.) : **Videor mihi aliquem ê longinquo videre.** *Giörmezmi ssen* (Görmez misin?) : **Nonne et tu vides?**

I. Ben györmem (Ben görmem.) : **Ego non video. Non sane.**

V. Acs gyözün bir hosce, iste iaklastor (Aç gözün bir hoşce/iyice, işte yaklaşıyor.) : **Aperi melius oculos, en appropinquat.**

I. Gertsek derssen (Gerçek dersin.) : **Verum dicis.**

S.20

Ben dahi görörüm (Ben dahi görürüm.) : **Ipse etiam video.**

V. Belki kalauz, iol gösstörigsi olsa gyerek (Belki kılavuz, yol gösterici olsa gerek.) : **Forte illum oportebit viae monstratorem esse.**

I. Jakin gielmeingse belli degil (Yakın gelmeyince belli değil.) : **Nisi appropinquet incertum est.** *Oldur giendissi* (Odur, kendisi.) : **Ille ipse est.** *Hos gieldin, ssefa gieldün delil* (Hoş geldin, sefa geldin delil.) : **Bene venisti, commodum ades Dux viae.**

D.V. Hos bulduk (Hoş bulduk.) : **Bene quod et vos incolumes invenerimus. Ad verbum: Bene invenimus.**

I. Bukadar zemandan beri handa idiün (Bu kadar zamandan beri nerede idin?): **Ubi tamdiu moratus es? Nicsün (pro ne itzün) deha tez gyelmediün** (Niçin (ne için) daha tez gelmedin?) : **Quare non citius advenisti?** *Bu fakir adam iolgsidur, hem ssenssiz gidemez* (Bu fakir adam yolcudur, hem sensiz gidemez.) : **Miser ille homo viator est s(eu?) abiturit, et sine te irer susceptum continuare nequit.**

D.V. Mazur buyur Sultanum (Mazur buyur Sultanım.) : **Ignosce mi Domine.**

S.21

Evimi birez terbie kodum (Evimi biraz terbiyeye/düzene koydum.) : **Domi meae aliquatenus disposui.** *Atum dachi irak imis* (Atım dahi irak/uzak imiş.) : **Eqvus etiam non erat ad manum: procul erat.**

I. Bu iolda, at, ne ejlemeli (Bu yolda at(1) neylemeli?) : **Cui usui eqvus in hoc itinere? Jaian gytssena** (Yayan gitsene.) : **Pedes eas.**

D.V. Istafirulla, -Allah sjaklassın, Allah virmessin- (Estağfirullah –Allah saklasın, Allah vermesin-) : **A vertat Deus. Synonima sunt : Absit breviter.**

V. *Nediür assli* (Nedir aslı?) : **Quid causae?**

D.V. *Bilmemissen ki uzak (irak) iol dur* (Bilmemisin ki, uzak (irak) yoldur.) : **Nonne scis viam esse longinquam.** *Hem csamurli, hem csepelliktür* (Hem çamurlu, hem çepelliktir/pistir,) : **Et lutosa, et aquosa est.** *Tasle doli olup islenmemisdür* (Taşla dolu olup işlenmemiştir.) : **Cum plena lapidibus fit, minus trita.** *Andan sonra (badehu), biuk iokuslar iolgsie pacsariz iderler* (Ondan sonra (badehu) büyük yokuşlar yolcuya paçariz ederler/zorluk verirler.) : **Praeterea montes alti et acclives, viatori difficultatem pariunt, injiciunt.**

I. *Japiap gidilür* (Yap yayan gidilir.) : **Pederentim ibitur.**

S.22

D.V. *Jok Sultanum* (Yok Sultanım) *Kail olmam* : **Non Domine, non confentio. Displicet.** *Elbette iola gidegsek kisi atli olmak gyerek* (Elbette yola gidecek kişi(nin) atlı olma(sı)k gerek(ir.) : **Omnino viatorem equo instructum esse oportebit.** *Zira akar ssular dachi, her ierde dasti* (Zira her yerde akarsular dahi taşı.) : **Nam fluvii etiam undequaque exundarunt.** *Köprü basine varingsedek ata binmek lazum gielir* (Köprü başına varıncaya dek ata binmek lâzım gelir.) : **Ad pontis caputusque, eqvus conscendendus erit.** *Hits vardügün varmi ol iola* (Hiç o yola vardığın var mı?) : **Num aliquando viam illam sis in gressus?**

I. *Ümrumda hits vardügüm iokdur* (Ömrümde hiç vardığım yoktur.) : **In mea vita nunquam.**

D.V. *İmdi agseb degil* (Şimdi acep/merak (o) değil : **Mitum itaque non est.** *Ol dachi bilgil ki on bes konak iol, iaian adama otuz konak olur* (Onu dahi bil ki on beş konak(lık) yol, yayan adama otuz konak olur.) : **İllud etiam sciendum est, iter quindecim dierum, pediti tringinta erit.**

I. *Symdi ne islejelum? bu fakiriün ati ioktur* (Şimdi ne işleyelim/yapalım? Bu fakirin atı yoktur.) :

S.23

Nunc quid agemus? Pauper ille, eqvum non habet.

D.V. *Bulunur isstersse* (Bulunur isterse) : **Invenictur si optaverit.**

I. *Csunki atssız olmaz, bul ona dachi bir at* (Çünkü atsız olmaz, ona dahi bir at bul.) : **Quoniam sine eqvuo fiery nequit, inveas, procures et illi eqvum.**

D.V. *Hazırdur atlar, ben dachi hazır* (Atlar hazırdır, ben dahi hazır(ım.) : **Equi et ego parati sumus.**

I. *Ne giüzel* (Ne güzel.) : **Valde bene.** *Csıkar meidana* (Çıkar meydana) : **Educ in medium.**

D.V. *Iste csıkardum* (İşte çıkardım) : **En eduxi.**

I. Szüjle bana, bu heriften, Stambola varingsedek ne issterssen (Bana söyle, İstanbul'a varıncaya dek bu heriften ne istersin?) : **Dicito mihi, Constantionpolim, usque quid ab hoc viro defideras?**

D.V. Atlar itsün, hem giendim emegi itsün giünde bir gros(real) issterüm (Atlar için ve kendi emeğim için günde bir kuruş (real) isterim.) : **Pro eqvis et labore meo singulis diebus Dalerum posco.**

I. Hos, buyle olssun (Hoş, böyle olsun.) : **Bene quidem, sit ita. Nehaiet iol hargsini kim cseker** (Nihayet, yol harcımı/harcırahını/masrafını kim çeker?) : **At viae expensas quis sustinebit?**

S.24

D.V. Jine ol herif cseksse gyerek (Yine o herif/adam çekse gerek.) : **Iterum ille sustinebit i.e.expensas faciet.**

I. Ol dachi kem degil (O dahi kem/fena değil.) : **Nec illud malum. Ja begirleriün iemissine kim verür akcse** (Ya beygirlerin yemine kim akçe verir?) : **At pro babulo equorum, quis numerabit (dabit) pecuniam.**

D.V. Jine ol (Yine o.) : **Iterum ille.**

I. Kardas csok issterssen (Kardeş çok istersin.) : **Frater nimium poscis. Jariüm (bucuk) gros giünde ietismezmi** (Günde yarım (buçuk) kuruş yetişmez mi?) : **Nonne dimidius Talerus in fingulos dies sufficient?** **Jegsek icsesek, hem atlarıün iemi csok gider** (Yiyecek içecek, hem atların yemi; çok gider.) : **Cibus, potus, ac pabulum equorum multum constabit.**

D.V. Csok degil (Çok değil.) : **Non est multum. Bir gros virmeingse varmam** (Bir kuruş vermeyince varmam.) : **Nisi Talerum expenderit iturus non sum.**

I. Inati ko (itme) (İnadı koy, inat etme.) : **Cave contumax sis.**

D.V. İnat itmen ben, inata binmem (İnat etmem ben, inada binmem.) : **Non sum obstinatus. Obstinato non sum animo.**

S.25

Lakin iel ehvalini billerüm ben: Jol ehvalindan vukuf im, haberdar im (Lakin ben yel ahvalini bilirim; yol ahvaline vakıfım, haberdarım.) : **At statum, conditionem, qualitatem itineris novi. Isstersse virssen, isstersse virmessin bana hep bir dür** (İsterse versin, isterse vermesin bana hepsi birdir.) : **Sive solvat, sive non, mihi perinde est. Evimde huzur itmek hem iegdür, hem etmekfaidali** (Evimde huzur etmek/hazır bulunmak hem yegdir/tercihimdir, hem faydalıdır.) : **Mihi domi meae quiescere melius, et utilius. Bujle is zorile olmaz** (Böyle iş zorla olmaz.) : **Istiusmodi res non admittit coactionem. İkimüzün iradetindedür** (İkimizin iradesine bağlıdır.) : **In libertate utrisque nostrum consistit. Bengsilai kalavuz, hits bir ierde bulunmaz** (Bencileyn/Benim gibi kılavuz hiç bir yerde bulunmaz.) : **Mei similis viae dux nuspiam invenietur. Ben onijolda güzedürüm, ve gsümle hattadan allah inaieti ile**

korudurum (Ben onu yolda gözetirim ve cümle hatadan Allah'ın inayetiyle korurum.) : **Ego ipsum in via bene curabo, ac ab omni periculo, malo, Deo opitulante, custodiam.**

S.26

Ona hits hizmette kussur itmeme (Ona hiç hizmette kusur etmem.) : **Omnia ipsi servitia praestabo.**

I. Nederssen iolgsi (Ne dersin yolcu?) : **Quid ais viator? Iste giendi kulagünüzle isüttüm, ne isster** (İşte kendi kulağınızla işittin, ne ister/istediğini.) : **En proptiis ipsemet audivisti auribus, quid poscat.**

V. İsüttüm emma anglamadum (İşittim, ama anlamadım.) : **Audivi, verum non intellexi.**

I. Her giün bir gros isster nacht akçe ve iegseg iecsegseg gyendie, hem atlara (Her gün bir kuruş, nakit akçe ister. Yiyecek, içecek kendisine hem atlara..) : **Quoddie in parata pecunia Talerum petit, item cibum, et potum pro se, partier at equis.**

V. Csare ne? virmek gyerek (Çare nedir? Vermek gerek?) : **Quid remedii? Quid faciendum? O portet solve.**

I. Baka delil ben ne kadar ioglosi görmis-im, bunun ekranı, hits bir kimssei gsömmertlikte bulamadım (Bak delil/kılavuz, ben bunun akranı ne kadar yolcu görmüşüm. Hiç bir kimseyi (bu konuda) cömertlikte bulamadım.) : **Heus dux viae, quotcunque viatores, mihi videre licuit, huic parem in liberalitate non expartus sum. Aut sic : Praeter coeteros, quos hactenus vidi, viatores solus hic laudem liberalitaris tulit.**

S.27

Istediginiz akçe veregsek oldi, iol hargisini dachi ne kadarisse csekse gyerek (İsteddiğiniz akçe(yi) verecek oldu, yol harcını dahi ne kadar ise çekse gerek.) : **Optatam pecuniam soluturum se promisit, et itineris expensas quales et quataecunque illae fuerint, ipse sustinebit. Khesizlik murdardur, hem csok russfailige sebedür** (Hasislik/cimrilik murdardır, hem çok rüsvailiğe/ayıplanmaya sebeptir.) : **Avavitia res turpissima, et multorum malorum origo, et causa. Szendaihi bir hos güzet** (Sen dahi bir hoş gözet.) : **Tu etiam bene procures.**

D.V. Insallah her sey muradi üzre olur (Her şey muradi/isteği üzere olur.) : **Deo benedicente, omnia ex voto ejus fient.**

I. Symdi masslahat bitti (Şimdi maslahat/iş bitti.) : **Jam negotium practum est. Binin ata : Conscendite equos. Allah iol vere** (Allah yol vere.) : **Deus itineri vestro benedicat. Vel (ve dahi) : Jolunuz mubarek olssun** (Yolunuz mübarek olsun) : **Iter vestrum fit felix, benedictum. Allah ssmarladuk** (Allah ısmarladık) : **Deo vos commendo.**

V. Biz dachi ssiz Tangridan ejlik issteriz (Biz dahi size Tanrıdan iyilik isteriz!) : **Nos quoque tibi omnia fausta a DEO precamur!**

S.28

Allah bir gününü bin eyleye (Allah bir gününü bin eyleye/eylesin) : **Deus ex uno die mille efficiat, id est diebus vitae tuae addat infinitos. Est usitatus modus vitam longam apprecandi.** *Szen benim için çok zahmet csektiün* (Sen benim için çok zahmet çektin.) : **Tu mea causa multum laborasti.** *Ben dachi ssag dönerssem (rugsu olurssem)munkir olmam* (Ben dahi sağ dönerssem (rücu ederssem) münkir/inkârcı olmam.) : **Nec ego, si incolumis rediero, ingrates ero.** *Csektigünüz emek iabana gitmez* (Çektiğiniz emek yabana/yabancıya veya boşa gitmez) : **Tuis in me meritis cumulate satisfaciam. Seu. Labor tuus non erit inanis, imo beneficiis compensabitur.**

I. Pek ejdür (Pek iyidir.) : **Valde bene.** *Tek bizi haterinüzden csikarmiassen* (Tek bizi hatırınızdan çıkarmıyasın.) : **Modo ne nostri obliviscaris.** *Ben dachi madam ki hejjetate im sseni onutmam* (Ben dahi madem ki hayattayım seni unutmam.) : **Ego quoque donec vitali hac fruor aura (vivam) tui memoriam menti, animo, impressam, conservabo (tui non obliviscar.)**

S.29

Ve aramızda olan dostlukta kussur itmeme (Ve aramızda olan dostlukta kusur etmem.) : **Nec patiar ut vostra amicitia aliquem admittat defectum . Akcse pul istemem** (Akçe/para pul istemem.) : **Pecuniae desiderio non tenor. Ad verbum: Pecuniam, obolum non cupio.** *Hakikat üzere olan dostluk ugura bağlı değil* (Hakikat üzere olan dostluk uğura bağlı değildir.) : **Vera et sincera amicitia non est alligata fortunæ, i.e. fortunam non sequitur.** *Zira hass mahabbet, gönül ejliginden hub ssıfatlerinden ve faziletten ziade netekim maljüzünden* (Zira has muhabbet, gönül iyiliğinden hub/güzel sıfatlarından ve faziletten ziyade/fazlasıyla hasıl olur, nitekim mal yüzünden (değil.) : **Verus enim amor, ex animi potius, quam fortunæ bonis qualitatibus fluit, nascitur.** *Gsümle sejler Allah elindedür* (Cümle şeyler Allahın elindedir.) : **Omnia in manu Dei sunt.** *Oldur iaradan Allah, ümizümüz, muinümüz, iardumumuz oldur* (O'dur yaradan. Allah; ümidimiz, muinumuz/yardımcımız odur.) : **İlle Deus est creator, spes et auxilium nostrum.**

S.30

Oldur bizi gsümle hattaden ssaklayan (Odur bizi cümle hatadan saklayan.) : **Ille est qui nos ab omni periculo custodit.** *Ol ssenün kaulauzun olssun* (O/Allah senin kılavuzun olsun) : **Ille viae Tuæ Dux esto.**

CAP. II (S.30-44)

In quo de rebus itineri necessariis, aliisque nonnullis viator, dux viae, et obvii colloquuntur. /Burada, seyahat için gerekli şeyler ve başka bazı şeyler hakkında yolcu ve kılavuz yüz yüze konuşurlar./

zengin olanın nelere kadir olduğunu anlatıyor :

S.32-33

D. V. ...Badehu akçe lazımdur (Badehu akçe/para lazımdır.) : **Porro, pecunia opus est.** *Nigse esskiler demisler* (Nice eskiler (adamlar) demişler.) : **Prout antiqui dixere.** *Bu alemiün Padissahi akcsedir* (Bu alemin Padişahı akçedir.) : **Mundi hujus Imperator pecunia est. In Mundo sumus, Rex est hoc timpore numus.** *Zengin olan kisie bütiün alem mutidur* (Zengin olan kişiye bütün alem mutidiur/bağlıdır.) : **Bene instructo a pecunia, diviti, totus, mundus obedit.** *Nekadar akcsessi ssandukta, ol kadar itikati herkinsiün var* (Sandıkta ne kadar akçesi var(sa), herkesin o kadar (ona) itikati/inancı var.) : **Quantum quisque sua numorum possidet arca, tantum habet et fidei.** *Hersei akcseile biter* (Herşey/her iş akçeyle biter.) : **Pecunia perficiuntur omnia.** *Akcsessiz hits bir maslahat bitmez* (Akçesiz hiç bir maslahat/iş bitmez.) : **Nullum sine pecunia perficitur negotium.** *Digne ne der Agcem* (Dinle ne der Acem/İranlı.) : **Audi quid Persae dicant. I? tebi desst restu der bazar.** *Terssimem pur ne averi dessdar. Turcae sic. Git bos elile bazara, korkarum ki pesstimalin bos giötörürssen* (Farsça beyitin Türkçe çevirisi : Eli boş (parasız) pazara gidersen, korkarım ki peştimalını boş getirirsin.) : I? **Manu vacua ad forum, metuo ne corbem et vacuum referas...**

CAP. III (S.44-58)

De bello, ejus apparatus, modo convocandi, de duplici Turcarum militia et copiis auxiliariibus./Savaş, savaşın hazırlığı, duyurulma biçimi hakkında, Türklerin, iki misli büyüklükteki orduları ve yardımcı birlikleri hakkında./

Dux Viae (Yol Kılavuzu), **Viator**'a (Yolcu'ya) akçe'nin, yani paranın önemi ve yolculuk boyunca **Viator**'a (Yolcu'ya) bir sefer hazırlığı ve askerlerden sözediyor :

S.45-46...D.V. Derler ki hejbetlü Ali Ossman (Turc) Padissah Sultan Mehemetün, Christian üzerine biuk sseferi vardur (Derler ki, Ali Osman (Türk) Padişahı Sultan Mehmet'in Hristiyanlar üzerine büyük seferi vardır.) : **Ajunt terribilem Tucarum Imperatorem Mahumedem Sultanum contra Christianos, ingens bellum suscepisse.** *Köjler, seherler, iollar asskerile topdolidür* (Köyler, şehirler, yollar asker ile dopdoludur.) : **Pagi, civitates itinera exercitu plena.** *Bilmesszen deha Osmanlinun tedariki ne sekildir* (Osmanlı'nın tedariki ne şekildir (sen) daha bilmezsin.) : **Nondum scis cujusmodi apparatusum belli, Turcae habeant.**

V. Haddizatında bilmen (Haddizatında/gerçekten bilmem.) : **Revera ignora.**

D.V. İptida bilki, hatsan gyendi Padissah ssefere gitmelidir. *Anadola, Magripa, hem Urumelie hattuserisalar* (İptida bil ki, haçan Padişah'ın kendisi sefere gitmelidir. Anadolu'ya, Kuzey Afrika'ya, hem Rumeli'ye hattı şerif/emir name salar/gönderir.) : **Modus convocandi milites (Asker toplama şekli) : Primo, ante omnia notum tibi sit, dum ipsemet Imperator in persona propria, in bellum prosicisci apud se constituerit, in Asiam, Africam, et Europam mandatam emittit.** *Beglerbeglere, Passalara ve Beglere tembi iderki, her jerde olan Szpahilarini ve jenicserilerini gsemitssünler* (Beylerbeyler'ine, Paşalara ve Beglere tembih eder ki, her yerde olan Sipahilerini/Atlı askerlerini ve yeniçerilerini cemetsinler/toplasınlar.) : **Beglerbegis, Passis, Begis demandat, ut ex omnibus locis Spahios, equites, ve jenitzeros, id est pedites congregent, convocent.** *Hem dejversünler*

ki, Padissahun emri csıkti sseferde hazir bulunsunlar (Hem deyiversinler ki ; Padişah'ın emri çıktı, seferde hazır bulunsunlar.) : **Illisque denunciens, Imperatoris mandatum exivisse, ut se paratos in bello sistant...**

CAP. IV (S.58-80)

De diversorio, rebus ad hospitium pertinentibus, convivio, variis cibi et potus generibus, viator, dux viae et diversitor colloquuntur./ Konaklama yeri (konukevi/misafirhane/yurt), konukevine ilişkin sorunlar, ziyafet, yiyecek çeşitleri ve içki türleri hakkında yolcu, kılavuz ve yurt sahibi konuşurlar./

Viator(Yolcu) ile **Dux Viae** (Kılavuz) İstanbul'a giderken konukladıkları konukevinin sahibi (**Diversitor**) arasında yiyecek ve içecek üzerine konuşmalarından kısa bir bölüm :

S.62-63...D.V. Nassıl iegsegün var ssenün ? (Nasıl/ne tür yiyeceğin var senin?) : **Qualia esculenta habes ?**

Div. Szigir ve kojun eti, kuslar, tauklar, buzaklar, tausanlar, gieikler, domuz passtormassi dahi isstejene vasir bulunur (Sığır ve koyun eti, kuşlar, tavuklar, buzağılar, geyikler. Domuz pastırması dahi isteyene hazır bulunur.) : **Caro bovina, ovina, vervecina, aves, gallinae, vituli, lepores, cervi, et carnes porcinae cupientibus, affatim adsunt.** *Baluklar dahi turlu turlu, turna baluki, Ssazan, alabaluk, lövrek, aktabod, taze hem kuru mejdandadur* (Balıklar dahi türlü tülüdür ; turna balığı, sazan, alabalık,levrek, ahtapot taze hem kuru meydandadır.) : **Etiam diversi generis pisces, Lucii, carpui, auratae, luciopercae, polyppodes, recentes et fumo, aut sole exsiccatos, praesentes habeo.** *Beaz etmek, penyey, taze yumurta, gioni gioni mejveler* (Beyaz ekmek, peynir, taze yumurta gani gani/bol bol meyvalar.) : **Albus panis, cafeus, ova, recentia, et fructus varii generis.**

D.V. Aferim, berhudar ol (Aferin berhudar ol.) : **Euge!.....**

Div. Szofra hazırdur. Hem iegsek mevcud (Sofra hazır, hem içecek mevcuttur.) : **Mensa insructa, et cibi appociti.....Jegsekte kussur yok** (Yiyecekte kusur yok) : **Quo ad cibos, nihil defiderabitur.** *Lakin ne iterssiniz? bunda saraptan, ve ssudan gairi itegsek bulunmaz* (Lakin ne istersiniz? Burada şaraptan ve sudan gayri içecek bulunmaz.) : **Ad quid bibetis ? praeter vinum et aqua nullus hicalius potus invenietur.** *Arpassu, bu vilayetlerde japmaga bilmezler* (Arpasuyu/birayı bu vilayetlerde yapmayı bilmezler.) **Cerevisiam coquere, braxare, in his terris ignorant.....**

Viat. Bana sarabun eissini verssinler (Bana şarabın iyisini versinler.) : **Mihi optimum afferatur vinum.....**

CAP. V (S.80-113)

De Legationibus, requisitis legati, affectis, Ministris praecipuis, Secretario Oeonomo : inspecie de legatione Constantinopolitana, Quomodo Legatus in accessu, in aula Vezirii,

Imperatoris, aut in discessu excipiat. Interpres et Legatus colloquuntur./ Elçilik heyeti üyeleri, elçinin talepleri, muhabbetler, başlıca yardımcılar, finans kâtibi hakkında: Hakikatte, İstanbul elçi heyeti hakkında, bir elçi, gelişinde ya da ayrılışında, vezirin konağında, Padişahın Sarayı'nda nasıl kabul edilir? Çevirmen ve elçi konuşuyor./

Legatus (Elçi) sarayda uygulanan adetleri, özellikle bir elçinin Padişah tarafından kabul edilinceye dek geçirdiği sına ve tanıma evreleri ; Baş Vezirle, yani Sadrazam'la sarayına nasıl kabul edildiğini ve aralarında neler konuşulacağını geniş zaman kipinde, sanki o elçiymiş gibi Interpres'e (Çevirmene) şöyle anlatıyor:

S. 96-98, 99, 100, 101 : Leg.... *Ucs giunden evvel, Vezir Azim hazretlerine, ben ilam ejledim* (Ben, üç gün evvel Vezir Azam Hazretlerine ilan eyledim/duyurdum.) : **Ante triduum Supremo Vezirio a me significatum est, vel, ego significavi.** *Csümle adetlerini, ol kapiniün csokdan ügrendim, ssen hits mukaiet olma* (O kapının/Sarayın cümle adetlerini öğrendim, sen mukayet olma/meraklanma.) : **Omnes omnino, portae (aulae) illius consvctudines, jam a longo tempore novi ; tu ne sis sollicitus.** *Geldigi gibi, hem ol attan, hem ssen (arabada) eniüp, ve el viriüb, bir biriniže sselam iderssinüz, sselamdan ssonra, ol ssoal ider ne haberle giellürssiniz. Effendinüz ne isler, vilajet, ve ol ssemtiün hali ne sekildür ? Padissah, ve Vizir tarafından ssana eylik issteyüb ; ssana düser ki, ona göre, Padissah ve Vezir Azim, hal hatirini soal ejleje, hem csok ejlik isstejessen* (Karşıl原因 kişi) geldiği gibi hem o attan iner, hem sen arabada inersiniz. Selamdan sonra o sual eder : 'Ne haberle gelirsiniz ? Efendiniz ne ister ? Vilayet ve o semtin hali ne şekildir ?' Padişah ve vezir tarafından sana iyilik istendiğini söyler. Ona göre, sana düşen ise ; Padişah ve Veziri Azam'ın hal hatırını sual eyleyip, hem çok iyilik isteyesin.) : **Ubi accesserit, ille ex equo, et tu ex curru descendentes, dextramque jungentes, invicem bene precemini, post vota peracta, ille, te interrogabit, quodnam nuntium afferas, tuus dominus, principalis, quomodo valeat ? quid agat, et regni vestri, vicinarumque, provinciarum status qualis sit ? etc.** **Ex Imperatore et Vezirio, tibi salutem dicens, tu quoque similiter percunctare : Imperator et Magnus Vezirius quomodo se habeant, illisque fausta ac felicia precare.** *Badehu atta binüp ol mumailehi Csaus Basa, ssen iabangsi olmagile, Padissah gsanibindan tain olunmis konaga, alai ile, gyötörüp, ssana elvida eder, ve birkacs Jenitzerler, ia hod Csauslar, hizmetiniže alikor* (Badehu/bu sefer mümaileyh/adı geçen o Çavuş Paşa, sen yabancı olduğundan, Padişah tarafından tayin olunmuş konağa alay ile götürüp : sana elvada eder. Birkaç yeniçeri yahut çavuşları hizmetinize alıkoyar.) : **Porro, iterum equos vel currum conscendentes, praedictus Csaus Pasa, cum peregrinus sis, ad hospitium ab Imperatoris parte ordinatum, cum pompa te deducens, tibi valedicet ac aliquot jenitzeros, aut Csausios (si desideres) ad tua servitia ibi relinquet.** *Anlar tain olan jem, jegsek, etmek, et akcесси, ve gair lazum olagsag seiler, giendi adamünüzle bile, haftadan haftaia csikarup, aiaginiže gyötörürler, ve ssair isleriniži györürler, gcümle elemnden (kemden) güzedeürler* (Onlar tayin olan yem, yiyecek, ekmek, et akçesi ve gayri lazım olacak şeyler ve sair/başka işlerinizi görürler ve cümle eleminden (kemden)/kötülükten gözetirler.) : **Illi ordinata praebendalia .(ut vocant) pabulum, alimenta, pro pane et carne pecuniam, aliaque necessaria, cum proprio tuo ministro hebdomadatim excipientes, ad pedes tuos deponent, afferent : de aliis etiam negotiis providebunt, ac ab omni molestia custodient.**

Üts giünedek huzur iderssiniz, andan sonra Vezir Azim kapısına, ssaraina ol Csaus Pasa, ata bindürüp, iakisik alajile sseni gyötörür : anda attan enüp, iene, ol, ia hod bellibaslardan bir kimessne, izzet itsün, elinüzi, kolunuzi tutup Vezir Azem huzurine (öğüne) csıkarür ; ol ssana hem ssen ona el virüp, birbirinüze doa ederssniz. Badehu Effendinüzün iktikat namessini, ve ana süjleiegsek mektübler virüp, dejverürsen ki, Padissaha göndörülmissen andan oturi ialvarur ve regsa ider ssen ki bulusmak itsün, olagieldigi üzre, talchiz issen, ve isünizde kelimeı taiibessini dirigbujurmaia (Üç güne dek huzur edersiniz/hazırlanırsınız.Ondan sonra Veziri Azam kapısına, sarayına o Çavuş Paşa ata binirip, yakışıklı alayıyla seni götürür. Orada attan inip, yine o, yahut bellibaşlılardan bir kimse, izzet ederek elinizi kolunuzu tutup Vezir Azam'ın huzuruna (önüne) götürür. Bu sefer, Efendinizin iktikat/itimat namesini ve ona söyleyecek/gönderilen mektupları verip, deyiverisin ki, Padişah'a gönderilmişsin. Ondan ötürü yalvarır ve rica edersin ki seni (onunla) buluşmak etsin/buluşursun. Olageldiği üzere telhis etsin/özetlesin ve işinizde kelime-i tayyibesini/yatıştırıcı hoş sözlerini dirig buyurmaya/esirgemeye.) : **Tres dies indulgebuntur, Post ad aulam (portam) Magni Vezerii, ille ipse Csaus Basa, equo insidente, decenti cum pompa deducet.....te ad Imperatorem esse missum, ideo rogare, ut more consveto, Imperatori significet, negotiumque tuum, de nota meliori, eidem recommedare non intermittat.** Vezir Azem Padissaha arzohal ssünüp, filan falan Hakimden gieldüğünüzi ilam ider, veki onunile bulusmak muradıın vardır : Padissah dachi Veziri csagirüp, ssoalider, kimden, ve ne haberle gyeldiniz ? ol vakte eger bulusmaga olurisse, bir giün tain idüp, Vezir azem, gair kubbe Vezirler ile, bu kadar bin jenitzer ve kapi kullar mevgsud olup, her bir bini, bölük bölük gyendi Csorbagsibassi altında ssıra ssıra, iarakssiz, el kausup, ve hits tinmaiup, dururken, azim alajile, Padissaha bulustururlar (Vezir Azam Padişah'a arzuhal sunup, falan filan Hakim'den geldiğınızı ve onunla buluşmak muradında olduğunuzu ilan eder/duyurur. Padişah dahi Veziri çağırıp, 'kimden ve ne haberle geldiniz ? diye sual eder. O vakit, eğer buluşmaya kail olursa, bir gün tayin eder ; Vezir Azam'dan gayri kubbe vezirleriyle şu kadar bin mevcut yeniçeri ve kapı kulları, her bir bini bölük bölük kendi Çorbacıbaşı'sının (kumandası) altında yaraksız/silahsız sıra sıra el kavuşup ve hiç tınmadan/kıpırdamadan dururken, azim/büyük alayla Padişah ile buluştururlar.) : **Magnus Vezirius per libellum supplice, ex tali vel tali Principe, te adventasse, Imperatori annuntiabit, qui eo accersito interrogabit, a quo missus sis, et quid attularis boni ? Jenitzeriorum millibus (denso et ornato agmine, unaquaue chiliade, sub suo proprio Chiliarcha, sine armis, in summo silentio, manibus pectori applicatis stante) praesentibus, magna cum pompa, ceremonia, ad audientiam ducet.**

CAP. VI (S.113-145)

De mercatura, Numeratione simplici, variisque rebus, interpres, legatus, et institores seu mercatores colloquuntur./ Ticaret, basit hesaplamalar ve çeşitli konular hakkında çevirmen, büyükelçi ve çerçiler (gezgin satıcılar) ya da tüccarlar konuşuyorlar./

Interpres (Çevirmen) **Legatus**'a (Elçiye) Kur'an hakkında bazı bilgiler veriyor :

S.119-121 : Int.....Ne ister ssen symdi almaja (Şimdi ne almak istersin ?) : **Quid jam vis emere ?**

Leg. *Iptida bir kats kitabler, alelehussuss kuran azim, Giülistan, Danistan, hem tevarih kitablari* (İptida birkaç kitap, alelhussuss/özellikle Kur'an Azim, Gülistan, Danistan, hem tarih kitapları.) : **Primo aliquot libros, praecipue exelcum illu libru, quem Kuran vocant, Rosarium, Politicum dizcentium, et Libros Historicos.**

Int. *İnkıar olunmaz, bazı nadan kisiler, kitablerde iasmislar ki, Alcoran ssatmak, ia almak Christiana gsaiz degildir, ve ssatan, basiile oynassssa gyerek* (İnkıar olunmaz ; bazı nadan/cahil kişiler, 'Kur'an satmak ya da almak Hristiyana caiz değildir, satan başıyla oynasa gerek' diye yazmışlar.) : **Negari non potest a quibusdam imprudentibus scriptum esse : quod Alcoranum, Christiano vendere vel emere illicitum sit, imo vendenti capitale.** *Emma tegsribessiz ademler buyle jalan pejda ettiler : isstejen Christiana asikiare Mussurman Hogsalar, kelim izzet okudurlar* (Ama tecrübesiz adamlar böyle yalan peydah ettiler/uydurdular ; (oysa) Müslüman hocaları isteyen Hristiyana aşıkare/açıkça Kelam İzzet/Kur'an okuturlar.) : **Verum homines inexperti, istius modi mendacium excogitarunt : imo volentem Christianum, Magistri Turcici palam Alcoranum docent, et explicant.** *Zira peygamber Mahomet, andan uturi iazmıştur Kuranı ki, gsümle alem bilssen Tangrinün muradi nedür, jani : gökten endirmistür ki, dunnya talim olssun, ve ajirilüp dini isslama gyelsen* (Zira Mauhammet Peygamber ondan ötürü Kur'an'ı yazmıştır ki, cümle alem Tanrının muradı/isteği nedir, bilsin. Yani ; gökten indirmiştir ki, dünya talim olsun/öğrensün ve küfürden/kafirlikten ayrılıp İslam dinine gelsin.) : **Quia Mohamed Propheta, scripsit Alcoranum, ut totus mundus voluntatem Dei cognosceret, id est propterea Deus ecoelo demisit, ut (mundus) homines doceantur, infidelitatem abjicere, et puram fidem amplecti.**

Leg. *Neder Turk bizum kitablarımızden* (Türk(ler) bizim kitaplarımıza ne der(ler) ?) : **Quid Turca de libris nostris sentit ?**

Int. *Der ki, dort kitab haktur, emma utsissi battal oldi, kurani serifte Tangri her sej jazmistur, ve ol jaliniz jeter dunnyanun talimine* (Dört kitap haktır der(ler), ama üçü battal oldu ; Kur'an-ı Şerif'te Tanrı her şey yazmıştır ve yalnız o dünyanın talimine/egitimine yeter.) : **Ajunt quatuor libros esse veros, sed tres eorum jam exoletos esse ; In Alcorano enim, Deus omnia perscrpsit, et ille folus ad erudiendos homines sufficit.**

CAP. VII (S.145-3619)

In quo de ministris regii extra, et intra aulam regiam ; in specie agsamoglanis cum digressione apposita, jenitseris, spahiis, veziriis, eorumque officiis, csausiis etc. Interpres et legatus colloquuntur. / Burada Padişahlık sarayının dışında ve içinde bulunan, krallığın yardımcı vekilleri; aynı şekilde konu dışı anlatım ilavesiyle Acemioğlanlar, Yeniçeriler, Sipahiler, Vezirler ve onların görevleri, Çavuşlar vs. üzerinde çevirmen ve elçi konuşuyorlar./

Interpres (Çevirmen) Yeniçerilerde hizmet sınıflarını sayıyor : S. 176 ...*Bil imdi ki Jenicserilerün kimi Kapigsi, kimi Mumgisi, kimi Gsebegsi, kimi Topgisi, bazissi Oturak, bazissi Korugsi, bazissi Kucsuk Csauz, bazissi Jenicser Kiatibi, bazissi Szerdar, bazissi Odabasi, bazisi Csorbagsi, bazissi Kihai, bazissi Szeman Basi, ve Jenicser Aga* (Bil ki

şimdi ; yeniçerilerin kimi Kapıcı, kimi Mumcu, kimi Cebeci, kimi Topçu, bazısı Oturak(çı), bazısı Korucu, bazısı Küçük Çavuş, bazısı Yeniçeri Katibi, bazısı Serdar/komutan, bazısı Odabaşı, bazısı Çorbacı, bazısı Kâhya, bazısı Se(k)man Baş ve Yeniçeri Ağası)

176. sayfadan itibaren tam 20 sayfa boyunca bu hizmet sınıflarının tek tek kuruluşu, işleyişi ve görevleri Latince anlatılmaktadır. Çevirmen(**Interpres**) 248 ve 252. sayfalarda Başvezirin Padişah tarafından atanışı ve görevleri ; 258 ve 261.sayfalarda ise bu Veziri Azam makamındaki kişinin geliri hakkında Elçiyi (**Legatus**) bilgilendirmektedir.

S. 248-252 : Int. *Vezer Azim, gsümle Ali Ossman memleketlerinde Padissahun bas vekilidür, ya hod ikingsi Padissahdur. Zira hatsan Padissah bir üpidkimssei vezirlik mertebessine kaldirmek murad idersse, ssülük kisii csagirtirüp, ona gyendi muhur jüzükini verür, ve der ki : iste sseni gsümle memleketlerüm üzerine vekil diktüm, gsümle kudret ümümen elinüze tesslim ettüm, her ne jolile, ve bizum namümüzle eder kilarssen, makbul gecser ; ümri hejati ve ülümi, memleketlerimizde kucsuk biyuk ve hermertebede olanlarun elinüzde düir : alelhussuss gselil irzimüzi,ve bu saltaneti bir hos güzet,gyözün acs, her ne zararli sey bize, ve memleketlerimize dokunagsak zan ide billerssen, eumeni vakte bize ilam idiüp, kadiroidugun kadar, gsümle jaramazligün def olmassina mukjet ol. Olagsak Vezir isse, Padissak ogünde toprak üptikten ssonra, ona dova idiüp, ve muhür kojnuna kojup, her sejde hakiketli, ve dogri olagsagini jeminle ikrar eder. Ve dachi hatsan gyendi iradetinden, ia hod elssöziile, Padissah, Veziri mazulitmek bujurursse, jine csagirtirüp, verdiği muburi alür, ve oni gyendi ögünden (huzurinden) kovar, ia hod tez (gsellat her jerde hazir olüp) bogdurur : eger ona hejati bagislaiup merhimet idersse, ieniden diktigi Vezir Azeme bujururki, ona bir muvafik manssup, ja hod bir arpalik verssin. Hizmeti Vezir Azemün nedür ? ve gyelirü nereden ? hem ol bir alti kubbe Vezirlerün ehvalinden ssora ssüjlesmeli iz (VezirAzam cümle Osmanlı memleketlerinde Padişahın baş vekilidir, yahut ikinci Padişahdır. Zira haçan/ne zaman ki Padişah bir kimseyi Vezirlik mertebesine yükseltmek murat ederse/isterse, sülük/aday kişiyi çağirtıp, ona kendi mühür yüzüğünü verir ve der ki : ‘İşte seni cümle memleketlerim üzerine vekil diktim. Cümle kudreti umumen/tamamen elinize teslim ettim ; her ne yol ile ve bizim namımızla/adımızla (hareket) edecek olursan, makbule geçer. Memleketlerimizde küçük büyük ve her mertebede olanların ömrü hayatı ve ölümü elinizdedir. Alelhusus/Özellikle celil/yüce ırzımız ve bu Saltanatı bir hoş gözet, gözünü aç, her ne zararlı şey bize ve memleketlerimize dokunacağını zannedebilirsen, eumeni?/derhal vakti(inde) bize ilan edip/duyurup, kadir olduğun kadar cümle yaramazlığın def olmasına mukayet ol/giderilmesini ve sağla.’ Vezir olacak (kişi) ise, Padişah önünde yeri öptükten sonra, ona dua edip ve mührü kojnuna koyarak, her şeyde hakikatli ve doğru olacağına yeminle ikrar eder/söz verir. Ve dahi ne zaman ki, kendi iradesiyle yahut el/başkasının sözüyle Padişah, veziri mazul etmek/indirmek buyurursa, yine çağirtıp verdiği mühürü alır ve onu kendi önünden (huzurundan) kovar, yahut tez/hemen (cellat her yerde hazır olduğundan) bogdurur. Eğer ona merhamet edip hayatını bağışlar ise, yeniden diktigi/atadığı Vezir Azam’a ‘ ona muvafik/uygun bir mansıp/makam, memuriyet yahut bir arpalık/gelir getirici taşınmaz mal vermesini’ buyurur. Hem onun bir altında, altı (6) kubbealtı vezirlerin ahvalinden sonra söyleşmeliyiz.) : **Magnus Vezirius in universo Ossmannidarum Imperio, est Supremus Imperatoris vicarius, aut secundus vel alter Imperator. Quia dum Princeps***

Ottomanus, ad axioma Veziriatu aliquem evehere voluerit istiusmodi persona ad se accersita, proprium suum sigillum annulare, illi exhibet, dicitque :.....Porro dum Imperator Vezirium ex proprio motu aut ad instantiam aliorum exauthorate voluerit, iterum ad se accersens, sigillum datum repetit, cumque ex conspectu suo abigit, aut illico (Carnificibus ubique et semper promptis) strangulari, seu fauces elidere jubet ; si vero vitam condonans, aliquam erga eum clementiam exercere libuerit, Vezirio recens creato mandat, ut de convenienti aliquo officio seu honesta vitae statusque sustentatione prospiciat. Quodnam autem sit Vezirii Magni Officium ? Quis proventus et unde ? item de sex Veziriorum Imperii Consiliariorum statu postea loquemur.

S.258-261.*Inter... Vezir Azemin gyelüri csoktur. Hem turli turli ierden hassıl olur. Padissah khazinesinden her ssene igirmi kesse verile gyelmiştir : Padissah gsümle memleketlerinde üleştirdikleri manssublardan hissaba gyelmez akcse alür. Bir biuk Beglerbegliki (nigse Szophia, Budin, Bagdad, Halep, Missir..) iuz kesseile, hem ziade gyah gyah ssatar ; ssade Pasalık, kirk, elli, Beglik, on, igirmi kesse ile : Lakin Padissah gyendi bellibassli ssaraj kullarina akcsessiz csok Beglerbeglik, Passalık, ve Beglik verür. Onun gyelirü deha biuktur. Zira Padissahun her harats gyüüzar memleketlerinden, vilayetlerinden, haracs gyeldigi gibi, her ssene bir kessim akcse alür, hem nice peskesler her ierlerden, Muszurmandan, hem Hristiandan. Erdelden esski Canon üzre, her jil bin, iki jüz real, hem altı biuk giümiş yalduzlamş kada, benim zamanımda alürdi. Bogdan vilayetinden Moldovadan, her ssene on kesse, bir bas ssamur kürk, bir kacs donluk csuha, kumas, atlasz ets. Iflak jine on kesse akcse hem dedigüm gibi pahada olan Szamur kürk, hem nice sejler, peskesler verilür ; Seherde, vilayetlerde olan gseremelerden, ne kadar mal kazanırsse, kimssbilmez. (Vezir Azam'ın geliri çoktur, hem türlü türlü yerden hasıl olur. Padişah hazinesinden her sene yirmi kese verile gelmiştir. Padişahın cümle memleketlerinde üleştirdikleri/paylaştıkları mansıplardan/makamlardan hesaba gelmez akçe alır. Bir büyük Beylerbeyliği (nice Sofya, Budin, Bagdat, Halep, Mısır vs.) yüz kese ile, gâh gâh satar ; sade Paşalık kırk, elli ve Beylik on, yirmi kese ile (satılır). Padişah belli başlı saray kullarına akçesi çok Beylerbeylik, Paşalık ve Beylik verir. Onun geliri daha büyüktür. Zira Padişahın her haraç güzar memleketlerinden, vilayetlerinden haraç geldiği gibi, her sene bir kısım akçe alır ; hem her yerden, Müslümanlar ve Hristiyanlardan nice peşkeşler/hediyeler (alır). Erdel'den eski kanun üzere, her yıl bin iki yüz real, hem benim zamanımda altı büyük gümüş yaldızlı kada?/kaftan? alırdı. Bogdan vilayetinden Moldova'dan, her sene on kese, bir baş samur kürk, bir kaç donluk/giysilik çuha, kumaş ve atlas v.s. Eflak vilayetinden yine on kese akçe, hem dediğim gibi pahada (ağır) olan samur kürk, hem nice eşyalar, peşkeşler/hediyeler verilir. Şehirde (İstanbul'da), vilayetlerde olan ceremelerden, ne kadar mal kazanır kimse bilmez!): **Selsissimi Vezirii proventus maximus et ex variis ac variis colligitur locis : Ex Imperatoris aerario quotannis, ordinarie fecundum consvetudinem, accipit viginti crumenas pecuniae ; ex officiis, quae in omnibus omnino regnis ipse Principis distribuit, innumerabilem conqvirat thesaurum(pecuniam). Magnum aliquem Beglerbegatum (ut sunt Rumeliae in Szophia, Budensis, babylonae, Halepensis, Aegypti ets.) centum crumenis, interdum pluribus vendit... Ex Valachia itidem decem crumenas, et praedicti valoris pellem cobelinam et alia quam plurima dona. In civitate Constantinopolitana etalibi in regnis, quantam ex multatis pecunariis colligat thesauri messem, nemo novit. Kesse seu Crumena una 500***

Tall. Continet : de quo supra (Yukarıda geçen bir kese veya Crumena, 500 gümüş akçe içerir)

CAP. VIII (S.361-510)

De natura moribus turcarum diversis, de religione, ejusque antistibus supremis, muftio, Nakib, Sacerdotibus, episcopis etc Legatus et interpres colloquuntur./ Türklerin farklı adetlerinden kaynaklanan karakteri hakkında, din ve dinin büyükleri, Müfti, Nakib, Rahipler, piskoposlar vs. hakkında elçi ve çevirmen konuşuyorlar./

Bu bölümün girişinde **Legatus** (Elçi) konuşuyor ve **Interpres**'(Çevirmen)ten ; Osmanlı İmparatorluğunu oluşturan halkların adetlerini, huylarını, din ve inançlarını, 'ruhani kullarını' öğrenmek istemektedir. 361-510 sayfaları arasında, tam 149 sayfa içerisinde **Interpres**, bütün bunlar hakkında karşılıklı konuşmalarla çok önemli bilgiler vermekte. Bununla kalınmayıp yazar konuşmalarda anlatılanları, Latince olarak çok ayrıntılı biçimde sayfalar dolusu açıklamaktadır.

S.361. Leg. *Şimdiye dek bu büyük Osmanlı memleketlerinde olan şeylerden, Padişah'ın cismani hesaba gelmez kullarından o kadar söyleştik ki, bayağı imtil(n)a oldum/çekindim. Akı ile onları dahi kabzetmeğe/kavramaya kim kadir olabilir? Lakin bu milletin tabiyatını, huynunu, adetini, ruhani kullarını ve itikat/inancı ne üzeredir, bilmeyince, cümle bildiğimiz noksan, eksik olur. Şimdi beni seversen, onları dahi öğretirsen, umarım ki Türk ahvalinden bildiğimiz bazı mertebede tamam ve kâmil olur.)* : **Hactenus de vasti Imperij Ossmannei rebus, Imperatoris secularibus ministris innumerabilibus, fere ad nauseam usque collocuti sumus: et quis potest ea omnia ratione, aut memoria comprehendere? Verumtamen, nisi huius gentis naturam, mores, ministros spirituales, et quid credat, seu quelam habeat religionem cognoverimus, omnis nostra cognitio manca, et imperfecta erit. Ideo si me amas, eaque duceris, spero nostram, de statu Turcico cognitionem, quadam, tenus fore plenam et perfectum.**

Dikkate değer ilginç bir öykü :

S.371/72-378/80 : Interpres... *Bir kerre şimdiki Padişah IV. Sultan Mehemet, Vezir Azemle, ve bir kasc belli basli kisilerle seherde gyeziniüp, ve ssakinlerün ehvalini sseir iderken, bujle bir aklindan sasmis, ssokaklarda kacsan, ve hajkiran herife rass gyeliüp sormis Veziri, nassıl herif olsa gyerek ol kisi? Vezir gsevap verüp dedi ki, bir akilssiz adamdür. Padişah dedi kim : Bujle ise nicsün üldürmezssiniz? Vezir der ki : Iok Padişahum, jine timar haneia koiup zapt ideriz, ve anda bessleriz. Padişah isidiüp der ki : pek ej ederssiniz,*

hem bujle gyerek, lakin nicsün benüm babam dachi deli olup, nigse ssiz dediniz, bujle beslejüp zapt etmediniz ? Ol Padissahüünüz iken, nicsün üldürdiniz ? Tez, der, ol ehliressat ssahiplerini, ücs gyün icsinde bul bana, hem mukkem haklarından giel ki, ssairlara nassihet ibret olssunlar. Ol zaman ücs, dort gyün, icsinde csok belli baslii kesstiler Sztambolda, Müftüj, Nakibi ssürgün etller (Bir kere şimdiki Padişah IV. Sultan Mehmet, Vezir Azam ve birkaç belli başlı kişilerle şehirde gezinip, şehrin ve sakinlerinin/oturanların ahvalini/durumlarını seyrederken ; kaçan ve haykıran bir herife rastgelip Vezire sormuş : ‘Bu kişi nasıl bir herif olsa gerek?’ Vezir cevap verip dedi ki, ‘bir akılsız adamdır’. Padişah dedi ki : ‘Böyle ise, niçin öldürmezsiniz?’ Vezir der ki : ‘Yok Padişahım, onu yine Timarhane’ye koyup zapteder ve orada besleriz.’ Padişah (bunu) işitip der ki : ‘İyi edersiniz, hem böyle yapmak gerek. Lakin niçin benim babam deli olduğunda, sizin dediğiniz (gibi) böyle besleyip zaptetmediniz ? O padişahınız iken, niçin öldürdünüz?(*Babası Deli İbrahim Padişahın idamı sözkonusudur. İ.K.*) Tez’ der, ‘ o ehl-i fesat sahiplerini/fesat çıkarıcı kişileri, üç gün içinde bul bana, hem mukkem/muhkem haklarından gel ki, sairlere/başkalarına nasihat ve ibret olsunlar.’ O zaman üç dört gün içinde, çok belli başlı (kişileri) kestiler İstanbul’da, Müftü’yi ve Nakibi de sürgün ettiler.): **Aiquando modernus Imperator Mahumedes IV, cum Vezirio Magno et aliquot primariae dignitatis personis, in urbe exspatiatus, civitatis et incolarum statum perlustrans, ac in quendam istius modi ingernij turbati, in plateis cursitantem, ac clamitantem hominem incidens, Vezirium interrogavit : Qualisnam homo ille esset ? Vezirius mente captum esse dixit ? Imperator iterum dixit. Si ita se res habet, cur eum non interficitis ? Non, Imperator, (id est nequaquam interficiemus) sed iterum in disciplinarem domum reducentes, ibi ejus curam habebimus, cibabimus. Imperator his auditis, optime (inquit) facitis, et ita oportet. Sed, cur meum parentem, quem vos mente captum dixistis, non ita in custodia tractaveritis. Aut ad verbum magis : At, cur meum Patrem quoque, qui mente captus existens, ut vos dixistis, comodo, custodientes non continueritis ? Illum, Imperator vester fuerit, cur interfecistis ? Ocyus, citissime (inquit) illius sceleris parricidij authores, et capita praecipua, (proprie, summos sceleris possessores) intra triduum produc in medium (adverbum, invenias mihi,) et severe in illos animadvertas, ut alijs institutioni ac terrori inserviant. Eo tempore intra tres vel quatuor dies plurimos ex Proceribus, Constantinopoli trucidarunt ; Muftium et Nakib, id est Supremos Antisstitas in exilium relegarunt...**

S. 510-535 : Index rerum memorabilium, secundum capitum ordinem digestus (Anımsanmaya değer iş ve olay indeksi, anlamayı kolaylaştırıcı ikinci düzenleme.) Kitabın indeks bölümünde, 8 bölümün her birinin içinde kullanılmış olan önemli sözcükler ve terimler hakkında sayfaları belirtilerek, neredeyse geniş bir özetini kapsayacak biçimde, yeni açıklamalar yapılmaktadır

S. 536-546 : Testamentum et pactiones initae inter Mahomedem apostolum Dei, et Christianae fidei cultores (Tanrının peygamberi Muhammed ve Hristiyanların inanç kültürü arasında başlangıçtaki sözleşme ve vasiyeti)

Son söz olarak söyleyeceğimizi Giriş'te söylemiştik, yineleyelim : Yazar Osmanlı tarihi ve özellikle IV. Mehmet(1648-1687)'in ilk 10 yılı, yani Köprülüler dönemine olabildiğince bir araştırmacı davranışıyla ışık tutmuş ve döneme ilişkin nesnel bilgiler sunmaktadır. Bu kitabın genelde Türk tarihi ve bilim dünyasına, kuşkusuz Türk okuyucusuna kazandırılması konunun uzmanları için yadsınamaz- kuşkusuz geç kalınmış- bir görevdir.

İsmail Kaygusuz

4 Ağustos 2019- Onar Köyü